

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Bağlamında Kültürel Yaşama Katılma Hakkı (İHEB Madde 27)

Das Recht auf Teilnahme am kulturellen Leben im Kontext der Allgemeinen Erklärung der Menschenrechte (Artikel 27 ÄMR)

Dr. Ahmet Mert DUYGUN*

Av. Battal ŞAHİN**

ÖZ

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin (İHEB) 27. maddesi, kültürel yaşama katılma hakkını bir temel hak olarak tanımaktadır. İHEB'in koruma alanı bu bağlamda sadece kültürel faaliyetlere katılmayı değil aynı zamanda sanat özgürlüğü, bilimsel ilerleme özgürlüğü ve fikri mülkiyet gibi hakları da kapsamaktadır. Kültürel yaşama katılma hakkına ilişkin bu detaylı düzenleme, ilerleyen zamanlarda hem Birleşmiş Milletler (BM) Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi gibi evrensel nitelikli insan hakkı sözleşmelerine hem de Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı gibi bölgesel nitelikli paktlarca da benimsenmişti. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ise açıkça kültürel hakları düzenlememiş olsa da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) birçok başvuruda kültürel haklara temas eden kararlar vermiştir. İHEB'in 27. maddesi ulusal bağlamda da karşılık bulmuş olup, kültürel haklar örneğin Rusya Anayasası ya da Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasasında açıkça düzenlenmektedir. Sanat özgürlüğü ya da bilim özgürlüğü gibi kültürel boyutu olan özgürlükleri ifade özgürlüğü çatısı altında koruyan Türk anayasaları ise, kültürel yaşama

* Doktor Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, mert.duygun@kocaeli.edu.tr , ORCID:0000-0002-7519-6170.

** Avukat, İstanbul Barosu, battalbe2444@outlook.com.tr, ORCID: 000-0003-4839-5593.

katılma hakkını açıkça öngörmüş değildir. Buna karşın Türk Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru yolunda vermiş olduğu birçok kararında bu haklarla kültürel miras ya da kültürel değerler arasındaki bağlantıyı inşa etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kültürel Haklar, Kültürel Yaşama Katılma Hakkı, Bilimsel Araştırma Özgürlüğü, Sanat Özgürlüğü*

The Right to Participate in Cultural Life in the Context of the Universal Declaration of Human Rights (UDHR Article 27)

ABSTRACT

Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) acknowledges the right to engage in cultural activities as a human right. This provision not only encompasses active participation in cultural pursuits but also safeguards artistic expression, scientific advancement, and intellectual property. The comprehensive core of this right has been enshrined in global human rights treaties like the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR) and regional agreements such as the African Charter on Human and People's Rights. Despite the absence of explicit provisions concerning cultural participation in ECHR, the European Court of Human Rights (ECtHR) has frequently addressed cultural rights in its jurisprudence. Moreover, Article 27 of the UDHR has influenced national legislation, with examples like the Russian Constitution and the Constitution of the Republic of South Africa explicitly safeguarding cultural rights. Conversely, the Turkish constitution does not explicitly codify the right to participate in cultural life, though certain aspects such as academic and artistic freedom are protected. Nevertheless, through constitutional interpretation, the Turkish Constitutional Court has recognized the intrinsic connection between these rights and cultural heritage or values in its jurisprudence.

Keywords: *Cultural Rights, Right to Participate in Cultural Life, Freedom of Scientific Research, Artistic Freedom*

GİRİŞ

Kültürel haklar, eğitim hakkı, kültürel yaşama katılım hakkı, ifade özgürlüğü, bilim özgürlüğü, sanat özgürlüğü, kültürel mirasa katılım hakkı gibi birçok hakla doğrudan ilişkilidir. Bu sebeptir ki kültürel haklar, anayasalarda doğrudan doğruya tanınmasalar dahi dolaylı olarak etkisini gösterebilmektedir. Bununla birlikte birinci kuşak hakların¹ dışında kalan kültürel haklar, tarihsel süreç içerisinde kimi uluslararası insan hakları belgelerine de konu olabilmektedir. Bu bağlamda kültürel haklardan söz eden en önemli ve başat insan hakları belgelerinden birisi, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası insan hakları hukukunu derinden etkileyen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesidir (İHEB).² Bildirge'nin 27. maddesi de kültürel yaşama katılma hakkından söz etmektedir. Kültürel yaşama katılma hakkı, kişilerin toplumsal yaşama katılmaları ile bilimsel ve sanatsal gelişmelere katılıp bunlardan yararlanabilmelerini güvence altına almaktadır. Bu niteliğiyle kültürel yaşama katılma hakkı, demokratik bir toplumun temel yapıtaşlarından birini oluşturur. Ayrıca, kültürel yaşama katılma hakkı, toplumun genel kültürel eğilimlerinin dışında kalan azınlık gruplarının kendi kültürlerini ifade edebilmeleri ve buna uygun bir yaşam sürebilmeleri açısından da önem arz etmektedir. Kültürel yaşam katılım hakkının bu niteliği, çoğulculuk, açık fikirlilik ve hoşgörülülük olarak ifade edilen demokratik toplum yapısının devamlılığı açısından da kıymetlidir.

¹ Birinci kuşak temel hakların niteliği ve bu hakların devlete yüklediği negatif/pozitif yükümlülükler tartışmasına ilişkin bkz. Oktay Uygun, *Devlet Teorisi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2022, s. 534 vd.

² II. Dünya Savaşı sonrası İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin oluşumuna ve Bildirge imzalandığı sırada ABD, Sovyetler Birliği gibi ülkelerde yaşanan yoğun insan hakları ihlallerinin bu Bildirge'nin ruhu ile oluşturduğu tezatlığa ilişkin bkz. Rona Aybay, *İnsan Hakları Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 43-44. Aybay, Bildirge'nin kurallarının jus cogens(buyruk kural) olduğunu ifade etmekten, diğer bazı yazarlar ise Bildirge'nin sadece uluslararası örf-adet hukukunun (*Völkerrechtsgewohnheitsrecht*) bir parçası olduğunu belirtmektedir. Bu görüş için bkz. Jörn Ipsen, *Staatsrecht II- Grundrechte*, Franz Verlag Vahlen München 2012, s. 12.

Bu çalışmada İHEB'in 27. maddesinde düzenlenen kültürel yaşama katılma hakkı ele alınacaktır. Bununla birlikte kültürel yaşama katılma hakkıyla doğrudan ilişkili olmaları sebebiyle ifade özgürlüğü, özel hayatın gizliliği hakkı, sanat özgürlüğü, bilim özgürlüğü, isim hakkı, anadilde eğitim hakkı ve kültürel mirasa katılım hakkına da değinilecektir. Bu doğrultuda ilk bölümde İHEB'in kültürel yaşam katılım hakkını düzenleme biçimine çok kısaca değinilmesinin ardından ikinci bölümde Bildirge'nin hazırlanış sürecinden bahsedilecektir. Üçüncü bölümde ise karşılaştırmalı hukuk doğrultusunda kültürel yaşama katılım hakkının düzenleme biçimlerine ve İHEB dışındaki uluslararası insan hakları belgelerinde kültürel hakların nasıl ele alındığına değinilecektir. Bu bölümde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) konuya ilişkin vermiş olduğu kararları da aktarılacaktır. Dördüncü bölümde İHEB'in 27. maddesinin koruma alanı ele alınacaktır. Son olarak beşinci bölümde ise kültürel yaşama katılma hakkının ulusal bağlamlardaki karşılığına değinilecek ve 1982 Anayasasının ilgili hükümleri bu gözle değerlendirilecektir. Bu bölümde Türk Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) kararları da ele alınacaktır.

I. Bildirge'nin 27. Maddesinin Düzenleme Biçimi

İHEB'in 27. maddesi şu şekildedir:³

1) *Herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir.*

2) *Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.*

Kültürel haklar olarak tanımlanan İHEB'in 27. maddesinin koruma alanında 5 hakkın bulunduğu ifade edilmektedir.⁴ Bunlar, eğitim hakkı, kültürel yaşama katılma hakkı, yaratıcı olduğu bilimsel ilerleyişten faydalanma hakkı, yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat

³ Bildirge metni için bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf> (Erişim Tarihi 06.04.2024)

⁴ Bkz. Elsa Stamatopoulou, *Cultural Rights in International Law*, Martinus/Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2007, s. 2-3.

ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasını isteme hakkı ve bilimsel araştırma ve faaliyet özgürlüğüdür.

Bu 5 haktan biri olan eğitim hakkının içeriği ayrı bir başlık olarak da Sözleşme’de yer aldığından bu madde başlığı altında ayrıca bir değerlendirme yapılmayacaktır.

II. Hazırlık Çalışmaları

Hazırlık çalışmalarında diğer haklarla ilgili yapılan tartışmalara kıyasen İHEB’in 27. maddesine dair yapılan tartışmaların daha az bir zaman aldığı görülmektedir.⁵ Şüphesiz bunda kültürel hakların çeşitliliği ve bu hakların daha sonra birçok başka hukuki enstrümanla düzenlenmesi de önemli bir rol oynamaktadır.⁶

İHEB’in 27. maddesinin hazırlık çalışmalarına bakıldığında konuya ilişkin ilk taslağın UNESCO tarafından hazırlandığı görülmektedir.⁷ Ancak metnin birinci fıkrasının taslağı BM Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sekreterliği’nin direktörü John Humphrey tarafından hazırlanmıştır. Maddede yer alan “serbestçe” terimini ise Peru delegasyonu eklemiştir. Bu açıklama, kültürel faaliyetlerin faşist rejimler ile kısıtlanmasına bir tepki niteliğindedir.⁸ Çin delegasyonu ise bilimsel ilerlemenin bazı kimselerin değil tüm insanlığın ortak malı olduğu tespitinde bulunmuştur.⁹ Kültürel haklar boyutunda azınlık hakkının yükselişinin ulus devlete zarar vereceği yönündeki ifadeler karşılık olarak Humphrey, halihazırda sözleşmenin 2. ve 18. maddelerinin azınlıkların haklarını dini ve kültürel boyutuyla koruduğu görüşündedir.¹⁰ Yine kültürel haklara ilişkin 27. maddenin, kültürel

⁵ Göran Melander Article 27, in: *The Universal Declaration of Human Rights: A Commentary* (ed: Eide/Afredsson/Melander Rehof/Rosas/Swineheart, Scandanavian University Press, Oslo 1992,2. Opplag. s. 429.

⁶ Melander, s. 429.

⁷ Stamatopoluou, s. 11-12.

⁸ Christian Groni, *Das Menschenrecht auf Teilnahme kulturelles Leben*, Boorberg Verlag 1. Auflage 2007 s. 121.

⁹ Groni, s. 121.

¹⁰ Hindistan temsilcisi Mehta da benzer bir değerlendirmede bulunarak azınlıklara ilişkin Bildirge’nin başka haklarında zaten düzenlemeler

topluluklarının yok edilmesini soykırım suçunun kapsamına alan Cenevre Sözleşmesi ile bağlantısı da maddenin hazırlık aşamasında tartışılmıştır.¹¹ Ancak Roosevelt tarafından bunun “safi Avrupalı bir mesele olduğu” dillendirilmiş ve azınlık haklarına ilişkin diğer talepler kabul görmemiştir.¹² Nitekim bu sebeple herkesin “topluluğun”(society) kültürel yaşamına katılma hakkı olduğu yönündeki kelime, “toplumun”(community) kültürel yaşamına katılma hakkı şeklinde değiştirilmiştir. Böylece burada bahsedilen kültürün daha çok “ulusal bir kültürü” (national culture) ifade etmesi sağlanmaya çalışılmıştır.¹³ Buna ilaveten ayrılıkçı-bağımsızlıkçı hareketlerin de maddenin koruma alanından faydalanamayacağı da açıkça ifade edilmiştir.¹⁴

Yine Amerikan Antropolojisi Derneği'nin İHEB'e “herkesin kendi geleneklerine göre yaşayabilmesi hakkının” eklenmesi yolundaki önerisi de reddedilmiştir.¹⁵ Dolayısıyla burada daha çok “yüksek bir kültür” den bahsedildiği söylenmektedir. Ancak gerek öğreti gerekse daha sonraki uluslararası belgelerde kültür kavramına bu denli dar bir anlam atfedilmesi kabul edilmemiş, kültür kavramı tüm gelenekler, ahlak, kurallar, inançlar çerçevesinde geniş yorumlanmıştır.¹⁶

Şüphesiz şunu belirtmek gerekir ki azınlıklara ilişkin açık bir ifadeye yer verilseydi, maddenin koruma alanı ve uygulanma sıklığı çok daha genişleyecekti.¹⁷

olduğunu belirtmiştir. Bkz., William Chabas, *The Universal Declaration of Human Rights: The Travaux Préparatoires*, Publisher:Cambridge University Press, s. 1891.

¹¹ Cenevre Sözleşmesi'nin Türkçe çevirisi için bkz. https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=485 (Erişim Tarihi: 13.04. 2024)

¹² Groni, s. 121

¹³ Melander, s. 431.

¹⁴ Otto Böhm/Doris Katheder: Grundkurs Menschenrechte: *Die 30 Artikel der Allgemeinen Erklärung der Menschenrechte- Kommentare und Anregungen für die politische Bildung*, Art.27, s. 371.

¹⁵ Groni, s. 122.

¹⁶ Groni s. 122-123.

¹⁷ Melander, s. 431.

Maddenin hazırlık aşamasında en tartışmalı olan kısım ise fikri mülkiyet hakkını düzenleyen ikinci fıkraya ilişkindir. Nitekim bu hüküm üzerinde ilk bakışta bir uzlaşmaya varılamamıştır.¹⁸ Aslında fikri mülkiyet hakkına ilişkin, İHEB'in kabul edilmesinden evvel 19. ve 20. yüzyılda birçok farklı uluslararası sözleşme imzalanmıştır.¹⁹ Yine I. Dünya Savaşı sonrasında "fikri hakların" (*droits intellectuels*) uluslararası bağlamda hukuken tanınması ve korunmasına ilişkin Fransız "*Institut International de Cooperation Intellectuelle*" kuruluşunun önemli çabaları olmuş ancak bunlar başarısız olmuştur.²⁰ Bu fıkraya ilişkin tartışmanın odağında fikri mülkiyet hakkının bağımsız bir temel hak olarak korunup korunmayacağı yatmaktadır.²¹

Tartışmayı İngiliz, ABD ve Hindistan delegasyonları özel mülkiyetin uluslararası korunmasına ilişkin bir sorun olarak ele alırken Fransa, Şili, Meksika yazarın eseri üzerindeki haklarının sona erdiği tarihten itibaren dahi "moral değerlerinin" artmasını sağlayan bir formül olarak ele almaktaydılar.²² Her iki grup arasındaki temel yaklaşım farklılığı, fikri mülkiyet hakkını bir insan hakkı ve entelektüel/kültürel hak olarak görüp görmedikleri noktasında yatmaktaydı. Özellikle sosyalist ülkelerden gelen delegeler²³ bilimsel

¹⁸ Şüphesiz fikri mülkiyet hakkına ilişkin bu tartışma İHEB'in hazırlık aşamasında Batılı Devletler ve Sosyalist Devletler arasındaki ilk anlaşmazlık değildir. Öyle ki bu anlaşmazlıklar yüzünden Bildirge'nin yayınlanması, planlanan süreden oldukça yavaş biçimde gerçekleşmiştir. Bkz. Aybay, s. 45.

¹⁹ Melander, s. 431.

²⁰ Melander, s. 432. Yazar, bu kurumun II. Dünya savaşı sonrasında da fikri mülkiyet hakkının korunması için çabalarına hız kesmeden devam ettiğini belirtmektedir.

²¹ Bkz. Lea Shaver/ Caterina Sganga *The Right to Take Cultural Life: On Copyrights and Human Rights Winconsin Law Review*, Vol. 27, No. 4 s. 650. Melander ise bu maddenin kültürel haklarla bağıntısı sebebiyle kültürel yaşama katılma hakkının içinde bir fıkra olarak düzenlenmesi yerine ayrı bir hak olarak bir maddede düzenlenmesinin daha mantıklı olacağı görüşündedir. Bkz. Melander, s. 431.

²² Melander, s. 431.

²³ Bu noktada özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) temsilcisi Pavlov'un bilimin faydalarından yararlanmanın sadece seçilmiş bir azınlığın

ilerlemeden herkesin faydalanabilmesini ve bütün kültürel ilerlemelerin tüm insanlığın faydalanması gereken bir nitelikte olduğunu savunmaktaydılar.²⁴ Bu noktada Sovyetler Birliği, İHEB'in 27. maddenin 2. fıkrasına "bilimsel gelişim sadece ilerlemeye ve demokrasiye ve aynı zamanda uluslararası barış ile dayanışmaya hizmet etmek zorundadır" hükmünü koymak istemiş; ancak bu öneri kabul edilmemiştir.²⁵ Burada yatan esas kaygı, fikri mülkiyet hakkına maddede yer verilmesinin bazı durumlarda bilimsel ilerlemeye engel olabileceği kaygısıdır; ancak en sonunda maddenin içinde fikri mülkiyetin de yer almasına karar verilmiştir.²⁶ Fikri mülkiyet anlamında İHEB'in 27. maddesinin 2. fıkrası da bugün özellikle "open source(açık kaynak)" ve "public domainler" bağlamında tartışılmaktadır.²⁷ Nitekim Sovyetler Birliği'nin önerdiği metne yakın ifadelere, 2021 senesinde Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesininin 25 numaralı Genel Yorumunda yer verilmiştir.²⁸

değil herkesin hakkı olduğunu, zaten maddenin kültürel yaşama katılımı herkes için düzenlediğini vurgulaması önemlidir. Bkz. Chabas,, s. 1864.

²⁴ Böhm/Katheder: *Grundkurs Menschenrechte: Die 30 Artikel der Allgemeine Erklärung der Menschenrechte- Kommentare und Anregungen für die politische Bildung*, Art.27, s,373.

²⁵ Böhm/Katheder, s. 378-379.

²⁶ Günümüzde fikri mülkiyet hakkı ile ilgili oldukça kapsamlı bir mevzuat bulunmaktadır; dolayısıyla bu sözleşmelere taraf devletler açısından İHEB'in 27. Maddesi ve Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi'nin esas dayanak olduğu fikri eleştirilmektedir. Bkz. Asbjorn Eide, *Cultural Rights as Individual Human Rights*, in: *Economic Social and Cultural Rights*; Martinus Nijhoff Publishers, s. 232.

²⁷ Böhm/Katheder, s. 378-379. Aksi yönde Deniz Polat Akgün, *Sanat Özgürlüğü*, On İki Levha Yayıncılık İstanbul 2020, s. 192. Yazar, liberal devlet anlayışında telif hakkının, özgür ifadenin itici gücü veya lokomotifini olarak görüldüğünü; sosyalist devlet anlayışında dahi telif hakkının sınırlı da olsa bir koruma gördüğünü ifade etmiş; bu hakkın sanatçının özgür hissetmesini sağlayacağını belirtmiştir.

²⁸ Bkz. Tara Smith, *Scientific Purpose and Human Rights: Evaluating General Comment No 25 in Light of Major Discussions in the Travaux Préparatoires of the Universal Declaration of Human Rights and International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights*, Nordic Journal of Human Rights, 38:3, s. 221.

Bu tartışma Ekonomik Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 15. maddesine ilişkin Genel Yorum 'da kendine yer bulmuş ve fikri mülkiyet hakkı ile bir insan hakkı olarak kişinin kendi yarattığı bilimsel, edebi ya da sanatsal üründen doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunması hakkının aynı anlamı taşımadığı ifade edilmiştir.²⁹

III. İHEB'in 27. Maddesinin Gelişim Çizgisi ve Diğer Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinde Karşılık Bulması

A. Evrensel İnsan Hakları Belgelerinde İHEB'in 27. Maddesinin Etkisi

UNESCO, kuruluşunun 20. senesine ithafen Genel Kurulunda Uluslararası İşbirliği'ne İlişkin Genel İlkeler Bildirgesi'ni açıklamıştır. Bu Bildirge'nin 1. maddesi, birinci fıkrasında her kültürün onuru olduğunu ve değerine saygı duyulması ve değerinin korunması gerektiğini söylerken, ikinci fıkrası herkesin kendi kültürünü geliştirmesinin bir hak ve ödevi olduğunu belirtmektedir.³⁰ Bu maddenin son fıkrası ise bu kültürlerin zenginliği ve çeşitliliği ve karşılıklı etkileşimi içinde birbirlerine aktarılacağını ve bütün kültürlerin insanlığın ortak mirası olduğunu belirtmektedir.

Kültürel miras hakkını açıkça tanıyan ilk uluslararası insan hakları belgesi 2007 yılında yürürlüğe giren Yerel Halkların Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirisi'dir.³¹ Bildiri'nin³² 31. maddesinde

²⁹ Bkz. Lema Uyar(derleyen), *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi* (1981-2006), Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 302. İHEB madde 27'nin fikri mülkiyet hakkını insan hakkı olarak nitelendirmesi sebebiyle bir öncü olduğuna ilişkin farklı görüş için bkz. Uyar, s. 431.

³⁰ Melander, s. 430.

³¹ A.g.e, s. 237.

³² Bildiri'nin hazırlanış süreci ve içeriği açısından detaylı bir inceleme için bkz. Azime Ayça Kahraman, "Uluslararası Hukukta Yerli Halkların Statüsü ve Tanınan Hakları", *İnsan Hakları Yıllığı Cilt 39, 2021*, s. 35-54.

yerel halkların kültürel miraslarını, korumak, kollamak, kontrol etmek ve geliştirmek hakkına sahip olduğu ifade edilmektedir.³³

İHEB'in 27. maddesi kapsamında kabul edilen önemli bir diğer belge ise Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Dair Sözleşme ve yine 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesidir. Bu sözleşmeler kapsamında kültürel miras, sadece somut boyutuyla yani anıtlar, yapılar, müze koleksiyonları, kitabeler gibi taşınır eserleri değil; aynı zamanda dil, din, gelenek, mit gibi soyut boyutuyla da korunmaktadır.³⁴ Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, kültürel mirası yerelden ve kimlik eksenli tanımlaması dolayısıyla da dikkat çekmektedir.³⁵ Sözleşme aynı zamanda taraf devletlere, toplulukların, grupların ve gerekli durumlarda bu mirası yaratan, sürdüren ve nakleden bireylerin, somut olmayan kültürel mirasın korunması etkinliklerine mümkün olan en geniş biçimde katılımlarını sağlama ve bunların, yönetime etkin olarak iştiraklerini gerçekleştirme yükümlülüğü getirmiştir.³⁶

İHEB'in 27. maddesinin yansıması özellikle kendini BM Ekonomik ve Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 15. maddesinde göstermektedir. Buna göre BM Ekonomik ve Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne katılan devletler, herkesin kültürel yaşama katılmak bilimsel gelişmelerin nimetlerinden ve sonuçlarından yararlanma; kendilerinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma haklarını tanırlar ve bu hakların tam olarak gerçekleştirilmesi için bilimin ve kültürün korunması, gelişmesi ve yayılması için gerekli tedbirleri alırlar. Yine maddenin üçüncü fıkrasına göre Sözleşme 'ye

³³ Bildiri metni için bkz https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_Turkish.pdf (Erişim Tarihi 10.03.2024)

³⁴ Özge Çeliktaş Türkbay, "Kültürel Mirasın Korunmasının İnsan Hakları Hukuku ile İlişkisi ve Kültürel Miras Hakkı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:3 Sayı:2 2021, s. 1446.

³⁵ Bahar Aykan, "Kültürel Miras Hakkı: Kültürel Mirasa İnsan Hakları Temelli Güncel Yaklaşımlar", *Alternatif Politika*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2018, s. 238.

³⁶ Sözleşme metni için bkz. <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> (Erişim Tarihi: 10.03.2024)

taraf devletler yaratıcı faaliyet için zorunlu olan özgürlüğe saygı göstermeyi taahhüt etmektedir. Sözleşme'nin bu yönüyle diğer insan hakları sözleşmelerine kıyasla sanatsal ifade özgürlüğü açısından en açık ve kapsayıcı bir düzenlemeyi içerdiği öğretilmektedir.³⁷

Her Türlü Irk Ayırımının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme³⁸ de 5. maddesinde hiçbir ırk, renk, kimlik, etnik ayrıma tabi tutulmaksızın herkesin kültürel faaliyetlere eşit katılma hakkının bulunduğundan söz etmektedir.³⁹ Bu sözleşme 21 Aralık 1965'te kabul edilip 1969'da yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme metninin görüşülmesi sırasında Afrika Delegasyonunun "her türlü kültürel aktivite" şeklindeki maddeye eklenme önerisi reddedilmiştir.⁴⁰ Birleşmiş Milletler'in 18 Aralık 1992 tarihli Genel Kurul'unda 47/135 numaralı kararıyla kabul edilen Her Türlü Ulusal, Etnik, Dini ve Dinsel Azınlıkların Haklarına Dair Bildirge⁴¹ de 2. maddesinde azınlıklara tabi olan herkesin kendi kültürünü yaşama hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Bildirge'nin 4. maddesinin 2. paragrafı ise devletlere her

³⁷ Ulaş Karan, *İfade Özgürlüğü-Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-2*, Avrupa Konseyi, Şubat 2019, s. 15. Benzer yönde Polat Akgün, örneğin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 27. maddesinin sanat özgürlüğü açısından sadece bir basamak olduğunu, onu bağımsız bir temel hak olarak tanımadığı eleştirisinde bulunmaktadır. Bkz. Akgün, s. 185.

³⁸ Sözleşme'nin tam metni için bkz. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093651bm_09.pdf (Erişim Tarihi: 08.04.2024)

³⁹ Groni, s. 82.

⁴⁰ Groni, s. 82.

⁴¹ Metnin İngilizcesi için bkz. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic#:~:text=States%20shall%20protect%20the%20existence,measures%20to%20achieve%20those%20ends.> (Erişim Tarihi: 13.05.2024). Maddenin Türkçe bir çevirisi şu şekildedir: "Bundan sonra azınlıklara mensup olan kişiler şeklinde geçecek olan) ulusal veya etnik, dinsel veya dinsel azınlıklara mensup kişiler, özel veya kamusal yaşamda hiç bir müdahaleye veya hiç bir ayrımcılığa maruz kalmadan ve serbestçe kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerinde ibadet etme ve uygulamada bulunma ve kendi dillerini kullanma hakkına sahiptir." bkz. <https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/document/mevzuat/716b2--Ulusal-veya-Etnik%2C-Dinsel-veya-Dinsel-Azinliklara-Mensup-Olan-Kisilerin-Haklarına-Dair-Bildirge.pdf> (Erişim Tarihi: 13.05.2024)

türlü azınlıkların kendi karakteristik özelliklerini ifade etmek ve kendi dil, kültür, din, göreneklerini geliştirmek konusunda pozitif yükümlülükler getirmektedir. Bunun istisnası ise uygulamada bu durumun, ulusal hukuk ve uluslararası standarda aykırılık oluşturması durumunda ortaya çıkmaktadır.⁴²

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme⁴³ (CEDAW) de 13. maddesinde Sözleşmeciler Devletlerin kültürel yaşama bütün yönleriyle katılması gerektiğini ifade etmiştir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi 30 ve 31. maddesinde çocukların kültürel yaşama katılmasını düzenlemektedir.⁴⁴ Sözleşme'nin 30. maddesi İHEB'in 27. maddesi ile paralel biçimde çocukların kültürel yaşama katılımını öngörmekteyken⁴⁵, 31. maddesi devlete, çocukların kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılımı için uygun ve eşit olanakları sağlamasını buyurmaktadır.⁴⁶ Belirtmek gerekir ki Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bu hükümleri özellikle çocukların yine bu Sözleşme'de düzenlenen eğitim hakkı ile yoğun bir bağlantı içerisindedir.⁴⁷

⁴² Adalsteinsson/Thorhallson, s. 583.

⁴³ Sözleşme metni için bkz. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women> (Erişim Tarihi: 13.05.2024) Maddenin Türkçe bir çevirisi şu şekildedir: " Taraf Devletler kadınlara karşı ekonomik ve sosyal hayatın diğer dallarında erkeklerle kadınların eşit olarak haklardan yararlanabilmelerini sağlayarak kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi İçin gerekli tedbirleri ve özellikle aşağıdaki tedbirleri alacaklardır : a — Aile zammı hakkı, b — Banka kredisi, ipotek ve diğer mali krediler elde etme hakları, c — Eğlence, spor ve kültürel hayatın bütün veçhesine katılma hakları." Bkz. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsiAyrimciliginOnlenmesiSozlesmesi.pdf> (Erişim Tarihi: 13.05.2024)

⁴⁴ Groni, s. 82-83.

⁴⁵ Adalsteinsson/Thorhallson, s. 584.

⁴⁶ A.g.e.

⁴⁷ Bkz. Hans Peter Füssel, *Recht auf Bildung*, in: *Kinderrechte- Handbuch des deutschen und internationalen Kinder- und Jugendrechts* (Ed:Richter/Krappmann/Wagner), s. 236.

Mevsimlik İşçilere ve Aile Fertlerine İlişkin Sözleşme⁴⁸ 17. maddesinde kültürel kimliklerin korunmasını, 31. maddesinin 1. fıkrasında da sözleşmeci devletlerin mevsimlik işçi ve aile üyelerinin anavatanları ile kültürel bağlarını korumaları hususunu güvence altına almıştır. Sözleşme'nin 43. maddesinin 1. fıkrası ise mevsimlik işçilerin, Sözleşmeci Devletlerin vatandaşları gibi kültürel yaşama erişim ve katılma haklarını düzenlemektedir.

Son olarak Engelli Hakları Sözleşmesi⁴⁹ de 30. maddesinde engellilerin kültürel yaşama katılma haklarının olduğunu ve dinlenme, serbest zaman ve spor haklarını düzenlemektedir.⁵⁰

B. Bölgesel İnsan Hakları Belgelerinde İHEB'in 27. Maddesinin Etkisi

İHEB'in 27. maddesi etkilerini birçok bölgesel insan hakları belgesinde göstermiştir. Ayrıca bu etki kendisini yargı organlarının kararlarında da hissettirmiştir. Bu bölümde söz konusu etkilere değinilmeye çalışılacaktır.

1. Avrupa Kıtasındaki Etkisi

Avrupa Konseyi bünyesinde 2005 tarihli Faro Sözleşmesi olarak bilinen "Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi" kültürel mirasın insan hakları ile bağını açıkça ortaya koyan bir belge olarak, kültürel mirasın kültürel hayata katılma hakkının bünyesinde yer alan bir hukuki değer olduğunu ifade etmekte ve gerek İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine gerekse de BM Ekonomik, Sosyal ve

⁴⁸ Sözleşme metni için bkz. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020100953bm_50.pdf (Erişim Tarihi 08.04.2024)

⁴⁹ Sözleşme metni için bkz. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (Erişim Tarihi: 03.05.2024) Maddenin Türkçe bir çevirisi şu şekildedir: "Taraflar Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılım hakkını tanır ve engellilerin aşağıda belirtilenlerden yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır." Bkz. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020100834bm_48.pdf (Erişim Tarihi: 04.05.2024)

⁵⁰ Groni, s. 83.

Kültürel Haklar Sözleşmesine referans vermektedir.⁵¹ Faro Sözleşmesine göre, kültürel mirasa farklı nedenlerle değer veren, onu yaşatmaya ve gelecek kuşaklara aktarmaya çalışan herkes onun tanımlanması ve yönetimi süreçlerine dahil edilmelidir.⁵²

AİHS ise açıkça kültürel haklara ilişkin hiçbir düzenleme yapmış değildir. Sadece Sözleşme'nin 14. maddesi, azınlıklara yönelik bir ayrımcılık yasağına yer vermektedir.⁵³ Nitekim özellikle azınlıkların kültürel haklarına ilişkin birçok vakanın, genel olarak Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamındaki bireysel başvurulara konu olduğu görülmektedir.⁵⁴ Ancak AİHS kapsamında kültürel hakların sadece azınlıklarla ilgili hak ihlali iddiaları kapsamında Mahkeme'nin önüne geldiğini söylemek mümkün değildir.⁵⁵ Bu noktada özel yaşama saygı hakkının dışında mülkiyet hakkı, eğitim hakkı gibi hakların da kültürel haklar bağlamında ihlal edildiğine ilişkin çok sayıda başvuru mevcuttur. Benzer şekilde İHEB metni ile uyumlu olarak sanatsal ve akademik ifade özgürlüğü de halihazırda Sözleşme'nin 10. maddesinde düzenlenen

⁵¹ Çelikleş Türkbay, s. 1462.

⁵² Aykan, s. 243.

⁵³ Adalsteinsson/Thorhallson, s. 585.

⁵⁴ Richter/Lücken EMRK/GG: Konkordanzkommentar zum europäischen und deutschen Grundrechtsschutz, Band I, Mohr Siebeck Verlag, s. 449. Buna karşın yazarlar, İHEB madde 27'nin aksine AİHS'ye 1 Numaralı Ek Protokol bağlamında serbest seçim hakkının, kültürel ya da etnik azınlıklar açısından ayrı bir korumaya yer vermediği kanaatindedirler. Bkz. Richter/Lücken, s. 1752. Nitekim AİHM içtihatlarında da "ayrımcılık yasağının "ulusal bir azınlığı temsil eden siyasi partilerin, uygulanan seçim barajlarından muaf olma hususunda bir sübjektif hak ihtiva etmediği ifade edilmiştir. Bkz. AİHM, Die Frisen v. Almanya, B. No: 65480/10. Nitekim ulusal bir yargı organı olarak FAYM de temel içtihatlarında Almanya'da federal anlamda "azınlıklar için uygulanan seçim barajından muafiyet" ilkesinin, eyalet seçimlerinde doğrudan bir sübjektif hak doğurmadığını ifade etmiştir. Bkz. BVerfG, 1,208.

⁵⁵ Mahkeme'nin kültürel haklarla ilgili içtihadını derlediği bilgi notu için bkz. Cultural rights in the case-law of the European Court of Human Rights, ECHR, Research Division, https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/2019/10/ECHR_Research_report_cultural_rights_ENG.pdf (Erişim tarihi:01.07.2023)

ifade özgürlüğü hakkı kapsamında koruma görmekte ve onun sınırlama rejimine tabi olmaktadır.⁵⁶

Özellikle kültürel yaşama katılma hakkının, kişilerin toplulukları bir araya getiren kendi yaşam tarzlarını ortaya koymasını azınlıklar açısından sağlamış olması dikkate alınarak, bu hak kapsamında AİHS madde 8’de düzenlenen ve toplayıcı hak niteliğine sahip olduğu kabul edilen özel yaşamın gizliliği ve aile yaşamına saygı hakkı açısından başvuru yapılabileceği savunulmaktadır.⁵⁷ 1968 senesinde Mahkeme, anadilde eğitim tartışmasına⁵⁸ ilişkin önüne gelen bir uyuşmazlıkta⁵⁹ Sözleşme’nin eğitim hakkını güvence altına alsa da eğitimin diline ilişkin özel bir düzenleme getirmediğini belirtmiştir. Ancak Mahkeme, anadil dışında başka bir dilde eğitim verilmesi durumunda alınacak tedbirlerin aile yaşamını olumsuz etkileyebileceğini vurgulamış; her ne kadar topluluğun yüksek çoğunluğunun tek bir dili konuştuğu ülkelerde devletin resmi bir dilde eğitim vermesi Sözleşmeyi ihlal etmese de çok dilli bir toplulukta benzer bir tercihin Sözleşme’nin 14. maddesindeki ayrımcılık yasağını ihlal edeceğini belirtmiştir. Nitekim AİHM, ana dili Flemenkçe olan çocukların Flemenk sınıflarına kabul edilmesine rağmen anadili Fransızca olan çocukların Fransızca sınıflara kabul edilmemesini, ayrımcılık yasağının ihlali olarak nitelendirmiştir.⁶⁰ Buna karşılık Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde yaşayan ve çocuklarını KKTC’de Rumca eğitim veren ilköğretim kurumlarına gönderen Rum velilerin, KKTC’de orta okul eğitimini Rumca veren kurumlar olmaması sebebiyle, çocuklarını Rumca eğitim veren orta okullara gönderememesini eğitim hakkının ihlali olarak yorumlamıştır. Mahkeme’ye göre, *“Her ne kadar velilerin, çocuklarını adanın güney kesimindeki okullara gönderme imkanları olsa da, söz konusu çocukların ilköğretimlerini burada bulunan Rum okullarında tamamladıkları göz önüne*

⁵⁶ Richter, s. 472.

⁵⁷ Böhm/Katheder, s. 375.

⁵⁸ Anadilde eğitim tartışmasının uluslararası ve ulusal hukuk açısından irdeleyen detaylı bir çalışma için bkz. Olgun Akbulut, Resmi Dil ve Anayasalarda Düzenlenişi, *TBB Dergisi* 2012 (102), s. 115-148.

⁵⁹ Böhm/Katheder, s. 375

⁶⁰ AİHM, Belçika Dil Davası v. Belçika ([GK], B. No: 1474/12. 9/2/1967.

alındığında, Kıbrıs Rum çocuklarının eğitimini kuzeyde sürdürmeleri gerçekçi değildir. Şüphesiz ki, makamların Kıbrıslı Rum velilerin, çocuklarının eğitimlerine Rum dilinde sürdürmek istediklerinin farkında olmaları gerekir. Rumca ilköğretim eğitimi sağlama sorumluluğu varsayılarak, KKTC makamlarının ortaöğretim düzeyinde sürekli bir eğitim sağlamaması söz konusu maddenin özüne aykırıdır.”⁶¹

Birleşik Krallığa karşı yapılan bir başvuruda da AİHM, çingenelerin karavanlarının bulunduğu park alanlarının İngiliz makamları tarafından reddedilmesinin onların özel yaşama saygı haklarının ihlali anlamına gelip gelmediğini tartışmış ancak bir ihlal tespit etmemiştir.⁶² Benzer şekilde, Slav kökenli Sorbian azınlığına mensup kişilerin, yaşadıkları köyden tehcir edilmelerinin, Sorbian kültürünün yok edilmesi anlamına geldiğini ileri sürerek özel yaşama saygı haklarının ihlal edildiğini öne sürdüğü başvuruda AİHM, bir azınlığın yaşam biçiminin, kural olarak, özel yaşama saygı hakkının koruma alanına girdiği kabul etmiş fakat devletin takdir marjından bahisle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.⁶³

Aynı doğrultuda Avrupa İnsan Hakları Komisyonu da iki Sami uyruklu Norveç vatandaşının hidroelektrik inşaatın kendilerinin balıkçı ve ren geyiği yetiştiricisi olarak sürdürdükleri yaşamı ortadan kaldıracığı sebebiyle yapmış oldukları başvuruda, AİHS’in azınlıkları özel olarak korumadığını ancak bu başvurudaki uyuşmazlığın AİHS’in 8. maddesi kapsamında “özel yaşam”, “aile yaşamı” ve “ ev” kavramlarıyla ilişkilendirilebileceğini belirtmiştir.⁶⁴

Kültürel hayata katılım hakkı açısından konu olabilecek bir diğer özgürlük, Sözleşme’nin 10. maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğüne ilişkindir. Nitekim 10. madde kapsamında korunan “ifade” yazılı veya sözlü ifadelerle sınırlı değildir; bir fikri açıklama veya bilgi sunmayı amaçlayan resim, fotoğraf, eylem ve hatta kültürel mirasa kadar

⁶¹ AİHM, Kıbrıs v. Türkiye, B. No: 25781/94, 10.5.2001 § 278.

⁶² Bu karar için bkz. AİHM, Buckley v. Birleşik Krallık, B. No: 20348/92, 29.09.1996.

⁶³ AİHM, Noack ve Diğerleri v. Almanya, B. No: 46346/99, 20.05.2000.

⁶⁴ AİHK, G. ve E. v. Norveç, B. No.9278/81; 9415/81, 03.10.1993

uzanmaktadır.⁶⁵ Örneğin AİHM, başvuruçuların Arapça ve Farsça kanal yayını yapan antenlerini çıkarmadıkları için ev kira sözleşmelerinin sonlandırılmasını ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmiş ve başvuruçuların memleketlerindeki haberleri kendi dillerinde almak için başka imkanlarının olmaması sebebiyle ifade özgürlüğü hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir.⁶⁶ Kültürel yaşama katılma hakkının bir parçası olarak sanatsal ifade özgürlüğüne ilişkin önemli bir vakayı ise Akdaş v. Türkiye⁶⁷ başvurusu oluşturmaktadır. Başvuruda 1907 senesinde Fransız yazar Guillaume Apollinaire'in yazdığı erotik romanın, "On Bir Bin Kırbaç" başlığıyla Türkçeye çevrilerek yayımlanması üzerine toplatılması ve daha sonra çeviri eserin yayıncısı olan başvuruçunun da ağır para cezasına çarptırılmasının, ifade özgürlüğünü ihlal ettiği ileri sürülmüştür. Mahkeme ise Sözleşmeciler Devletlerin ahlaki kavramlara hukukta attedikleri anlama ilişkin belirli bir ölçüde takdir yetkisine sahip olduklarını kabul etmekle beraber, söz konusu eserin Avrupa'nın edebiyat mirasında yer aldığını belirtmiş ve bu takdir yetkisinin sınırının, somut olayda halkın esere Türkçe olarak erişmesine engel olacak noktayı aşamayacağına karar vererek, başvuruçunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.⁶⁸ Sanatsal ifade özgürlüğüne ilişkin bir diğer önemli karar Kaos GL v. Türkiye kararıdır.⁶⁹ Başvuruya konu olan olayda, lezbiyen, gey, biseksüel ve transseksüel topluluğun (LGBT) haklarını desteklemeyi amaçlayan Kaos GL derneğinin üç ayda bir çıkan dergisinin 28. sayısının tüm nüshalarının genel ahlakın korunması amacıyla toplatılmasına karar verilmiştir. AİHM, ihtilaf konusu yayının, açık içerikli resimleri ve

⁶⁵ Dominika Bychawska-Siniarska, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması, Avrupa Konseyi, 2018, s. 18.

⁶⁶ AİHM, Khurshid Mustafa ve Tarzibachi v. İsveç, B. No: 23883/06, 16.12.2008, § 29.

⁶⁷ AİHM, Akdaş v. Türkiye, B. No: 41056/04, 10.02.2010.

⁶⁸ Akdaş v. Türkiye, B. No: 41056/04, § 26-29. Mahkeme tarafından hazırlanan Kültürel Haklar raporunda da Akdaş v. Türkiye kararı, "Kültürel Erişim" başlığı altında ele alınmaktadır. Bkz. https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/2019/10/ECHR_Research_report_cultural_rights_ENG.pdf (Erişim Tarihi: 10.03.2024)

⁶⁹ AİHM, Kaos GL v. Türkiye, B. No: 4982/07, 22.11.2016.

özellikle iki erkeğin cinsel eylemini gösteren bir resmi içerdiğini, bu resimlerin, entelektüel ve sanatsal niteliğine rağmen, bilgi sahibi olmayan bir toplumun duyarlılığını zedeleyecek nitelikte olduğunun değerlendirilebileceği kanısına varmaktadır.⁷⁰ Bu tespitine karşılık Mahkeme, müdahalenin orantılılığı açısından titiz bir inceleme sergilemiştir. Mahkeme'nin ilk tespiti, toplumun bir kısmının bilhassa reşit olmayanların duyarlılığını korumak amacıyla genel ahlakın korunması bakımından müdahalenin gerekliliği kabul edilebilir olduğudur. Fakat Mahkeme'ye göre bu durum, *“Toplumun tamamının derginin ihtilaf konusu sayısına erişiminin engellenmesinin haklı göstermemekte ve bu bağlamda, yerel makamların, bilgi sahibi olmayan bir toplumun söz konusu dergiye erişimini engellemek amacıyla sayının bütün nüshalarının toplatılmasına nazaran daha hafif nitelikte önleyici bir tedbiri uygulamaya çalışmaması, orantılılık ilkesine aykırılık teşkil etmektedir.”*⁷¹

Mahkeme'nin kültürel hakları tartıştığı bir diğer vaka ise isim hakkı bağlamındadır. Buna göre Almanya'dan İsviçre'ye taşınan evli bir çiftin kadın eşin soyadını kullanma kararı alması sonrasında erkek eş, eşinin soyadının önünde kendi soyadını kullanmak istemiş ancak bu talebi reddedilmiştir.⁷² Mahkeme bu başvuruda başvurucunun 14. maddede düzenlenen ayrımcılık yasağı ile bağlantılı olarak 8. maddede düzenlenen aile yaşamına saygı hakkının ihlal edildiğini tespit etmiştir.⁷³ İsim hakkı bağlamında bir diğer önemli karar kadının soyadına ilişkin olan Ünal Tekeli v. Türkiye⁷⁴ kararıdır. Evli bir kadın olan başvurucu,

⁷⁰ AİHM, Kaos GL v. Türkiye, B. No: 4982/07, § 59.

⁷¹ AİHM, Kaos GL v. Türkiye, § 61. AİHM daha hafif yöntemleri de şu şekilde sıralamaktadır: “18 yaşın altında olanlara satış yasağı veya 18 yaşın altında olan kişilere yönelik bir uyarı içeren özel bir ambalaj içinde dergiyi satma yükümlülüğü, hatta bir şekilde, bu yayının büfelerden geri çekilmesi biçiminde uygulanması mümkündür.” Şirin ise sanatsal ifade özgürlüğü konusunda AİHM'in yaklaşımını beklentinin gerisinde görerek eleştirmektedir. Detaylı bir inceleme için bkz. Tolga Şirin, *Türkiye'de Düşüncenin Tutsaklığı -II (İfade Özgürlüğü'nün Yeşili)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2021, s. 227.

⁷² Bkz. AİHM, Burghartz v. İsviçre, B. No. 162/1390, 22.2.1994.

⁷³ AİHM, Burghartz v. İsviçre.

⁷⁴ AİHM, Ünal Tekeli v. Türkiye, B. No: 29865/96, 16.11.2004.

kocasının soyadını almadan sadece kendi kızlık soyadını kullanmaya devam etme yönündeki talebinin reddedilmesini, 8. madde ve bu bağlamda ayrımcılık yasağının ihlali olarak ileri sürmüştür. AİHM öncelikle, soyadının mesleki yaşamın yanı sıra, insanlarla sosyal, kültürel ve diğer türden ilişkiler kurma ve geliştirme becerisi açısından özel ve aile yaşamlarında da kişiyi tanımladığını ifade etmiştir.⁷⁵

Mahkeme, aile birliğini yansıtmaya yönelik önlemlere ilişkin taraf devletlerin bir takdir marjına sahip olduklarını vurgulamışsa da aile birliğinin ortak bir aile ismiyle temsil edilmesi amacının, cinsiyete dayalı muamele farklılığını meşrulaştıramaması sebebiyle, bu yöndeki bir muamele farklılığını Madde 8 ile bağlantılı olarak ayrımcılık yasağının ihlali olarak yorumlamıştır.⁷⁶ Mahkeme, yine *Stjerna v. Finlandiya*⁷⁷ kararında Sözleşmeciler Devletlerin soy isim değişikliğine ilişkin takdir marjı olduğunu vurgulamıştır; nitekim somut olayda yaşadığı bölgenin 18. yüzyıldaki ismini (Tavastjerna) kullanmak isteyen başvurucunun gayri meşru doğduğu için *Stjerna* isminin kendisine verilmesi ve bunun Fincede biçimsiz bir isim olduğu ve hak ihlaline yol açtığı yönündeki iddiasını haksız bularak, özel yaşama saygı hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁷⁸

Bildirge'nin ikinci maddesinde düzenlenen fikri mülkiyet hakkı ise gerek AİHM gerekse AİHK içtihadında 70'li senelerden sonra kendine yer bulabilmiştir.⁷⁹ Bu husustaki ilk kararlarda her ne kadar uyuşmazlıkların çıkış noktasının patent hakkına ilişkin olduğu gözlemlense de başvuruların adil yargılanma hakkı kapsamında incelenmesi sebebiyle fikri mülkiyet tartışması yapılamamıştır.⁸⁰

⁷⁵ AİHM, Ünal Tekeli v. Türkiye, § 35.

⁷⁶ AİHM, Ünal Tekeli v. Türkiye, § 68.

⁷⁷ AİHM, *Stjerna v. Finlandiya*, B. No: 18131/91, 25.11.1994, § 27-29.

⁷⁸ Mahkeme bu kararda bu soy ismini son kullanan kişinin de 200 sene evvel öldüğüne dikkat çekmiştir. Bkz. *Stjerna v. Finlandiya*, B. No: 18131/91, § 43.

⁷⁹ Bu konuda bir çalışma için bkz. Sascha Sebastian, *Geistiges Eigentum als europäisches Menschenrecht Zur Bedeutung von Art. 1 des 1. Zusatzprotokolls zur EMRK für das Immaterialgüterrecht*, *GRUR Int* 2013, s. 531.

⁸⁰ A.g.e.

Smith Kline and French Laboratories Ltd/Hollanda⁸¹ kararında ise Komisyon, başvuruçunun Cimtidine adlı ilacının ham maddesinin başka bir şirket tarafından patent altına alımı için zorunlu lisans çıkarılmasının AİHS'in Ek 1 Nolu protokolünün 1. maddesini ihlal edip etmediğini tartışmıştır. Her ne kadar Komisyon kararda ihlal bulmasa da bu karar fikri mülkiyet hakkının ayrı bir hak olarak tespit edildiği ilk karar olması açısından oldukça değerlidir.

AİHM'in konuya ilişkin en temel kararı ise Anheuser-Busch Inc/Portekiz⁸² kararıdır. Bu kararın konusunu Amerikalı Anheuser Busch bira şirketi ile Brauerei Budvar bira şirketinin "Budweiser" markası için Portekiz'de yaptıkları patent başvuru usulü oluşturmaktadır. Bu başvuruya ilişkin Mahkeme'nin 2. Dairesi'nin aldığı ilk kararda, Portekiz hukukuna göre tescil başvurusunda bulunmak, her ne kadar bu durum mali menfaatler ortaya koysa da bu tescil üçüncü kişinin itiraz etmemesine tabi olduğu için, doğrudan mülkiyet hakkının koruma alanında değerlendirilmemiştir. Ancak bununla birlikte Büyük Daire kararında meşru beklenti kavramına atıfla tescil başvurusunun dahi mülkiyet hakkına yönelik beklentiye doğurduğunu ve dolayısıyla bu başvurunun mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸³

Mahkeme'nin bu içtihadı ise sonrasında devamlılık kazanmış⁸⁴ ve Bildirge'nin 27. maddesinin 2. fıkrasında koruma altına alınan fikri

⁸¹ AİHM, Smith Kline and French Laboratories Ltd v. Hollanda, B. No: 12633/87, 04.10.1990.

⁸² Bkz. AİHM, Anheuser v. Busch/Portekiz, B. No: 73049/01, 11.01.2007. Kararın Türkçe bir analizi için bkz. Mustafa Saldırım, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Fikri Mülkiyetin Korunmasına İlişkin Anheuser – Bush Inc. v. Portugal Kararının Analizi", *Ankara Barosu Dergisi*, 26 Nisan Dünya Fikri Mülkiyet Günü Özel Sayısı, s. 133 ve 148.

⁸³ AİHM, Anheuser v. Busch/Portekiz, B. No: 73049/01, 11.01.2007, § 78.

⁸⁴ Detaylı bir inceleme için bkz. Mehmet Faruk Koçak, "Fikri Mülkiyet Haklarının AİHM Kararlarına Göre Korunması", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 2018; 2(2).

mülkiyet hakkı, 1 nolu Ek Protokol'ün 1. maddesi uyarınca korunmaktadır.⁸⁵

Kültürel yaşama katılım hakkıyla doğrudan bağlantılı olan bir diğer hak, kültürel mirasın korunması hakkıdır. Bu hakkın korunması, kültürel mirasın muhafaza edilerek gelecek kuşaklara iletilmesi ve gelecek kuşakların kültürel miras hakkının diğer bileşenlerinden (erişme, faydalanma ve katkılanma) yararlanması için zorunludur.⁸⁶ Kültürel mirasın korunması hakkı açısından ise Mahkeme'nin tutumu, Sözleşme'nin 8. maddesinin, kültürel tarihi mirasın korunmasına ilişkin başvuruları kapsamadığına yöneliktir. Nitekim AİHM bu yöndeki başvuruları konu bakımından kabul edilemez bulmaktadır.⁸⁷ Bu noktada, Türkiye'ye karşı yapılan ve Ilıca Barajının inşa edilerek Hasankeyf arkeolojik alanının sular altına bırakılması ve böylece gelecek nesillerin bu kültürel mirasa erişiminin ortadan kaldırılmasına ilişkin başvuru, AİHM'in kültürel haklara bakış açısını göstermesi açısından önem arz etmektedir.⁸⁸ Başvurucular, Hasankeyf'in sonunda yok edilmesi durumunda, tarihsel ve bilimsel öneminden dolayı, insanlığın geri kalanı gibi, kendilerinin de bu durumdan bizzat zarar göreceklerini öne sürerek, sürekli olarak çeşitli türden incelemelere tabi tutulması gereken binlerce yıllık arkeolojik bir mirasın yok edilmesinin, yalnızca günümüzdeki insanların eğitim hakkını değil, fakat aynı zamanda gelecek nesillerin de eğitim hakkını ihlal edeceğini iddia etmişlerdir. Ayrıca, başvuranlar, her bireyin kültürel mirası tanıma ve bilgi edinme hakkı engellenmeksizin, kültürel bilgiyi özgürce paylaşma ve sona eren medeniyetler arasındaki değerlerin aktarılması hakkına sahip olduğunu da vurgulamıştır.⁸⁹ Mahkeme, bugüne kadar, herhangi bir "Avrupa fikir

⁸⁵ Christoph Grabenwarter, Europäische Menschenrechtskonvention, C.H Beck, 3. Auflage, s. 402.

⁸⁶ Çiğdem Serra Uzunpınar, Anayasa Hukuku Açısından Kültürel Mirasın Korunması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2023, s. 273.

⁸⁷ Bkz. AİHM Syllagos Ton Athinaion v. Birleşik Krallık, B. No: 48259/15, 31.05.2016.

⁸⁸ AİHM, Ahunbay ve Diğerleri v. Türkiye, B. No: 6080/06, 21.06.2016.

⁸⁹ Ahunbay ve Diğerleri v. Türkiye, § 16.

birliği” hatta Avrupa Konseyine üye ülkeler arasında, Sözleşme’nin hükümlerinden, mevcut başvuruda iddia edildiği gibi, herhangi bir kültürel mirasın korunmasına ilişkin evrensel kişisel hak sonucu çıkarmaya izin veren bir eğilim gözlemediğini belirterek başvuruyu konu bakımından yetkisizlik sebebiyle kabul edilemez bulmuştur.⁹⁰ Buna karşılık karardaki diğer tespitler, ilerleyen yıllarda kültürel yaşama katılım hakkının tanınması açısından bir farklılığa gidilebileceği izlenimi yaratmaktadır. Nitekim Mahkeme, kültürel mirasın korunması ve kültürel mirasa erişime bağlı değerler konusundaki gelişen farkındalığın, belirli bir uluslararası hukuk çerçevesi seviyesine ulaşmış olduğunu tespit etmiş ve kültürel mirasa erişim hakkını korumanın gerekliliği konusunda görüş birliği bulunduğu şeklindeki bir değerlendirmeye hazır olduğunu ifade etmiştir.⁹¹ Bu ifadeler, gelecekteki benzer nitelikteki başvuruların Sözleşme’nin içerisinde yer alacak şekilde yorumlanmasına açık kapı bırakmaktadır.⁹² Yakın tarihli bir kararında da AİHM, kültürel mirasın korunması için mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin demokratik toplumda gerekli olduğuna hükmetmiş ve bu müdahalenin ihlal oluşturmadığını tespit etmiştir.⁹³ Başvuruya konu olan olay, Antik Yunan döneminden kalma bronz bir heykel olan “Muzaffer Gençlik (Victorious Youth)” heykelinin ABD’de mukim bir vakıf tarafından yasadışı olarak yurtdışından getirilmesi ve İtalyan hükümetinin dava yoluyla bu eseri geri istemesine ilişkindir.⁹⁴ Mahkeme, söz konusu başvuruya olan kararında heykelin İtalya’nın kültürel mirasına ait bir parça olduğuna ve İtalya’nın bu heykeli söz konusu vakıftan dava yoluyla geri almasının bu nedenle meşru bir amaç güttüğüne işaret etmiş⁹⁵, ilgili kararında kültürel mirasın devrine dair UNESCO’nun 1970 tarihli Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve

⁹⁰ Ahınbay ve Diğerleri v. Türkiye, § 25.

⁹¹ Ahınbay ve Diğerleri v. Türkiye, § 22 ve 23.

⁹² Ahmet Metin Gökler, “Kültürel ve Tarihi Mirasın Korunması Hakkı Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Ahınbay v. Türkiye Kararı”, *İnsan Hakları Dergisi* 3. Sayı, s. 30.

⁹³ AİHM, Paul Getty Trust ve Diğerleri v. İtalya, B. No:35271/19, 02.05.2024, § 408 ve 409.

⁹⁴ Paul Getty Trust ve Diğerleri v. İtalya, § 1 ve 2.

⁹⁵ Paul Getty Trust ve Diğerleri v. İtalya, § 359 ve 392.

Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşmedeki usullere de referans vermiştir.⁹⁶

1993 senesinde Viyana'da yapılmış bir toplantıda Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesini, kültürel alanda bir ek protokol yapılması hususunda görevlendirmiştir. Bakanlar Komitesi, bunun üzerine bir ad-hoc komite kurmuş ve azınlıkların korunması ve kültürel yaşama katılımlarının sağlanması için bir çalışma yürütmüş; ancak bu ad-hoc komite 3 sene sonra görevini yapamadan dağılmıştır.⁹⁷

AİHS dışında diğer bir Avrupa Konseyi metni olan Avrupa Sosyal Haklar Şartında da kültürel haklar güvence altına alınmamıştır. 1954 tarihli Avrupa Kültür Sözleşmesi ise bireysel bir hak kataloğundan öte bir temenniler listesi içermesi sebebiyle bağlayıcılığı açısından tartışmalı bir metindir.⁹⁸ Bu Sözleşme'nin ikinci maddesi Sözleşmeci Devletlerin her birinin diğerinin kültürüne ilişkin kendi bilgisini geliştirmesi gerekliliğini düzenlemektedir.⁹⁹ Sözleşme'nin 4. maddesi ise kültürel bir değer olarak kişilerin değişimi ve serbest dolaşımını öngörmektedir.¹⁰⁰

1992 tarihli Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Şartı da açıkça bir düzenlemeye yer vermemektedir.¹⁰¹

Avrupa Birliği (AB) özelinde ise Avrupa Birliği'nin Kuruluşu ve İşleyişi 'ne İlişkin Sözleşme maddesinde, üye devletlerin kültürün gelişimine ilişkin yapılacak katkıdan bahsederken 151. madde, AB'yi kendi kültür konseptini oluşturmakla yükümlü kılmaktadır.¹⁰²

⁹⁶ Paul Getty Trust ve Diğerleri v. İtalya, § 155.

⁹⁷ Adalsteinsson/Thorhallson, s. 587.

⁹⁸ Groni, s. 85. Benzer yönde bir değerlendirme için bkz. Adalsteinsson/Thorhallson, s. 584.

⁹⁹ Adalsteinsson/Thorhallson, s. 584.

¹⁰⁰ A.g.e

¹⁰¹ Groni, s. 85.

¹⁰² Groni, s. 87

AB Temel Hakları Şartı'nın¹⁰³ 22. maddesinde, AB'nin kültürel çeşitliliğini, dini çoğulculuğunu ve dinsel çoğulculuğuna riayet edeceğini belirtmektedir. Bu Şart'ın 25. maddesi ise yaşlı insanların sosyal ve kültürel yaşama katılmalarını güvence altına almaktadır. Şart'ın 28. maddesi ise engelli kişilerin topluluk yaşamına katılmalarını düzenlemektedir.¹⁰⁴

Yürürlüğe girmeyen AB Anayasası da kültürel çoğulculuğun ve Avrupa Kültürel mirasının korunmasına yönelik düzenlemeler içermekteydi.¹⁰⁵

AB açısından Avrupa Adalet Divanı içtihadı ışığında şu şekilde genişletici bir yoruma da başvurulmaktadır: Avrupa Adalet Divanı'nın, AB Sözleşmesi'nin 8. maddesinin 2. fıkrasından hareketle AB'nin diğer insan hakları belgelerini dikkate alma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu sebeple İHEB'in 27. maddesi de AB açısından dikkate alınmak durumundadır.¹⁰⁶

2. Amerika Kıtasındaki Etkisi

Kültürel haklara ilişkin bölgesel anlamda ilk açıklamaya Amerika İnsan Hakları Bildirgesi¹⁰⁷, başlangıç metninde yer vermiştir.¹⁰⁸ Kültürel haklar açısından ilk açıklamaya yer veren Amerika kıtasında bu hakkın Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde tanınması ise 1988 tarihli Sözleşme'ye Ek Protokol'ün (San Salvador Protokolü) 14. maddesinde düzenlenen her insanın kültürel ve sanatsal yaşama katılma hakkının olduğu güvence altına alınmasıyla gerçekleşmiştir.¹⁰⁹ Ayrıca

¹⁰³ Şart'ın metni için bkz. <https://www.aile.gov.tr/uploads/eyhgm/uploads/pages/abtemelhaklarsarti-2-5b3a31ec6cfe6.doc> (Erişim Tarihi 08.04.2024)

¹⁰⁴ Groni, s. 88.

¹⁰⁵ A.g.e.

¹⁰⁶ Bu yorum için bkz. Groni, s. 87

¹⁰⁷ Bildirge metni için bkz. <https://www.maltepe.edu.tr/Content/Media/CkEditor/29042020021553433-American1.pdf> (Erişim Tarihi: 14.05.2024)

¹⁰⁸ Groni, *Das Menschenrecht auf Teilnahme kulturelles Leben*, s. 120.

¹⁰⁹ Bununla birlikte Ek Protokol, kültürel haklarla ilişkili olan diğer hakları da kapsamaktadır. Detaylı bir inceleme için bkz. *The Impact Of the Inter-American Human Rights System*, (ed Julia Cortez da Cunha Cruz), Oxford University Press, 2024, s. 225, 270 ve 328.

bu hakkın kullanılmasının sağlanıp sağlanmadığının denetimi de rapor usulüne tabi kılınmıştır.¹¹⁰Amerikan Haklar ve Ödevler Bildirgesi de 13. maddesinde her insanın topluluğun kültürel yaşamına katılma ve sanattan faydalanma hakkının olduğunu belirtmektedir.¹¹¹ Bildirge'nin öngördüğü kendi bilimsel eserinden faydalanma hakkı, Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi'nin 13. maddesinin 2.fıkrasında¹¹², İnsan Hakları Amerika Sözleşmesine Ek Protokolün 14. maddesinin 1c paragrafında da yer almaktadır.

3. Afrika Kıtasındaki Etkisi

Afrika açısından ise Afrika İnsan Hakları Şartı¹¹³, 17. maddenin ikinci fıkrasında kültürel yaşama katılma hakkını belirtmiştir. Yine yürürlüğe girmemiş olan Arap Birliği İnsan Hakları Şartı da 36. maddesinde İHEB'in 27. maddesi ile koşut bir biçimde herkesin kültürel yaşama katılma hakkı olduğunu belirtmektedir. Bunu devam eden 37-maddede İHEB'in ötesine geçerek azınlıkların kültürel yaşama katılma haklarından bahsedilmektedir. Şart'ın 35. maddesi ise her vatandaşın Arap ulusal kimliğiyle onur duyacak biçimde, kültürel bir alanda yaşama hakkından bahsetmektedir.

İHEB'in 27. maddesine ilişkin BM İnsan Hakları Mekanizmaları da bu hususa ilişkin yorumda bulunmaktadır.¹¹⁴ Buna göre İnsan Hakları Komitesi, İHEB'in 27. maddesinin koruma alanının herkesi kapsadığını belirtmektedir.¹¹⁵ Nitekim Komite, İHEB'in 27. maddesinin pozitif yükümlülükleri içermediği yönündeki eleştiriye karşın da İnsan

¹¹⁰ Çelikleş Türkbaş, s. 1475.

¹¹¹ Groni., s. 90.

¹¹² Metnin tamamı için bkz. <https://insanhaklariizleme.org/vt/mfhandler.php?file=Amerikan%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20ve%20%C3%96devleri%20Bildirisi.doc&table=yayin&field=dosya&pageType=view&key1=531> Erişim Tarihi (08.04.2024)

¹¹³ Şart'ın tamamı için bkz. <https://insanhaklari.gen.tr/BelgeGoster.aspx?id=70&d=1&nx=5> Erişim Tarihi (08.04.2024)

¹¹⁴ Groni, s. 331.

¹¹⁵ Bkz. Marco Odello, *The Right to Take Part to Cultural Life: General Comment No:21 of the United Nations Committee On Economic, Social and Cultural Rights*, Anuario Espanol De Derecho Internacional, Vol 27, 2011, s. 493-521.

Hakları Komitesi tarafından Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27 maddesine dair 23. Numaralı Genel Yorumu¹¹⁶ devletin pozitif tedbirleri alması gerektiği yönünde ifade edilmiştir. Bu pozitif yükümlülükler ise temel olarak kültürel yaşama katılım hakkını korumak ve özellikle kişinin kendi kültürel kimliğini ifade etmesinin önündeki engelleri ortadan kaldırmak¹¹⁷, kültürel yaşama katılma hakkının sağlanması için özel girişimleri de içerek şekilde finansmanın sağlanması¹¹⁸ ve kültür merkezleri, müzeler, kütüphaneler, tiyatrolar ve sinemalar gibi kurumsal yapıların inşa edilmesi, kültürel kimliğin tanınması, medyanın kültürel yaşama katılması için rolünün artırılması, insanlığın kültürel mirasının korunması ve tanınması, ulusal etnik gruplar ve azınlıkların ve yerlilerin kültürel mirasının farkındalığının artırılması ve bundan istifa edilmesinin sağlanması olarak sayılabilir.¹¹⁹ Bu durum, özellikle küreselleşmenin bir sonucu olarak kültürel faaliyetlerin finansmanından kamunun büyük ölçüde çekilmesi sonucu kültürel etkinliklerin büyük ölçüde serbest piyasa ekonomisinin koşullarına göre gerçekleştiği günümüzde çok daha fazla önem arz etmektedir.¹²⁰ Bu noktada devlet, özellikle yeni teknolojinin sağladığı kolaylıklardan faydalanarak kültürel yaşama katılımı kolaylaştırıcı tedbirler almalıdır.¹²¹

BM İnsan Hakları Komitesi'nin *Lovelace v. Kanada*¹²² kararında yerli olmayan biri ile evlendiği için Kanada Yerli Kanunu'nun kendisine sağladığı statüsünü ve bu statünün sağladığı haklarını kaybeden Sandra

¹¹⁶ Metnin tamamı için bkz . <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1994/en/26900General> (Erişim Tarihi 08.04.2024)

¹¹⁷ Eide, s. 234.

¹¹⁸ Adalsteinsonn/Thorhallson, s. 593, aynı yönde bkz. Eide, s. 234. Ancak Devlet, burada başkalarının haklarını da gözetmek durumundadır.

¹¹⁹ Adalsteinsonn/Thorhallson, s. 593.

¹²⁰ Bkz. Oktay Uygun, "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", *Anayasa Yargısı* 20, Ankara: 2003, Anayasa Mahkemesi Yayını, s. 264.

¹²¹ Uygun, s. 264.

¹²² *Lovelace v. Canada*, Communication No: 24/1977. Kararın tam metni için bkz. <https://www.eschr-net.org/caselaw/2010/sandra-lovelace-v-canada-communication-no-241977-canada-300781-un-doc-ccprc13d241977> (Erişim Tarihi: 16.04.2024)

Lovelace'ın başvurusu görüşülmüştür. Öyle ki başvuru sahibinin, boşandıktan sonra dahi kendisinin haklarının geri verilmesine dair talepleri reddedilmiştir. Başvurucu, bu kararlar ile kendisinin yerli toplulukta yaşamının sağladığı kültürel haklardan faydalanmadığını ileri sürmüştür. Bu başvuruda Kanada hükümeti ise başvuru sahibinin haklarına yapılan bu müdahaleyi, yerli halkların kendi topraklarına ilişkin haklarının güvence altına alınması meşru amacını güttüğünü belirtmiştir.¹²³ Komite ise Kanada'da Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin yürürlüğe girdiği 19 Ağustos 1976 öncesindeki ihlal iddialarına ilişkin inceleme yapamayacağını; ancak başvuru sahibinin 1976 sonrasında da yerli statüsünün kendisine sağladığı haklar(örneğin oturma izni) faydalanmadığı ve Sözleşme 'de yer alan kendi kültürüne erişim hakkının ihlal edildiğini; çünkü başvuru sahibinin bulunduğu topluluğun başka bir yerde bulunmadığını tespit etmiştir. Komite'ye göre oturma hakkına ilişkin sınırlamalar makul ve gerekçeli olmalıdır, objektif bir meşruluk gütmeli ve Sözleşme'nin diğer maddeleriyle de uyumlu olmalıdır. Komite, diğer haklara ilişkin ihlal iddialarını görüşmeye ise gerek görmemiştir.¹²⁴

Yine BM İnsan Hakları Komitesi'nin fikri mülkiyet hakkına ilişkin 17 numaralı genel yorumu¹²⁵ da İHEB'in 27. maddesinin ikinci fıkrasına dair gerekli açıklamaları getirmektedir. Buna göre herkesin kendisinin yaratıcı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden faydalanma hakkı, ulusal mevzuat ve uluslararası sözleşmeler altında fikri mülkiyet olarak ifade edilen şeylerle bire bir örtüşmeyebilir.

Hakkın süjesine ilişkin ise Komite, bu haktan faydalananın erkek veya kadın olmasının, birey ya da grup olmasının bir öneminin bulunmadığını, bu hakkın bireysel olarak ya da kolektif olarak kullanılmasının mümkün olduğunu vurgulamaktadır.¹²⁶

¹²³ Lovelace v. Canada, Communication No: 24/1977.

¹²⁴ Lovelace v. Canada, Communication No: 24/1977.

¹²⁵ Metnin tamamı için bkz. <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/2006/en/39826> (Erişim Tarihi 08.04.2024)

¹²⁶ Yine bu yönde bkz. Çelikleş Türkbat, s. 1453.

Bilimsel, edebi veya sanatsal ürünün ne olduğuna ilişkin ise geniş bir tanımlamaya yer verilmiş; insan aklının yarattığı her şeyin bu kapsama girebileceği belirtilmiştir. Buna göre yerli veya yerel toplulukların bilgi, buluş, pratikleri yahut her türlü şiir, roman, resim, heykel, beste, tiyatro veya sinema eserleri bu kapsamda korunabilir.

Korumanın ne şekilde olacağı ise Komite tarafından şeklen belirtilmemiş olsa da bu korumanın müelliflerin maddi veya manevi tüm menfaatlerini güvence altına almak hususunda etkili olması Komite tarafından vurgulanmaktadır. Yine vurgulanması gereken bir diğer nokta ise müelliflerin emeklerinin karşılığını adil bir biçimde alması gerekliliğinin yanı sıra, kendi eserleri ve buluşları üzerindeki manevi hakkı ve ellerinde tutacak, bu hak ortaya konan ürün insanlık ailesinin ortak malı haline gelse de korunacaktır.

Komite, diğer bir ifadeyle İHEB'in 27. maddesi ve BM Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi'nin 15. maddesindeki manevi menfaat kavramını, müelliflerin ürettikleri bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerinin yaratıcısı olarak tanınma hakkını içerdiğini belirtmektedir. Ayrıca madde eserlerin değiştirilmesine karşın da koruma sağlamaktadır. Maddi menfaat kavramı ise İHEB'in 17. maddesinde belirtilen mülkiyet hakkı ile İHEB'in 7. maddesinde çalışma hakkı ile yakından ilintilidir. Bu maddi menfaat ise müellifin tüm yaşamını kapsayacak şekilde geniş tutulmalı eğer tek seferlik bir ödeme yahut sınırlı bir zaman diliminde yapılan ödeme söz konusu ise bu durumda da müellif için yeterli bir yaşam standardı sağlanmalıdır.

Devletin bu hususta bulunan pozitif yükümlülüğüne ilişkin 3 ana görevi olduğu ifade edilmektedir. Bunlar, saygı duyma yükümlülüğü, koruma yükümlülüğü ve yerine getirme yükümlülüğüdür.¹²⁷

¹²⁷ Bkz. Die Wissenschaftlichen Dienste des Deutschen Bundestages, Der UN-Sozialpakt und die Teilhabe am kulturellen Leben-Inhalt und Umsetzung in Deutschland, WD 10 - 3000 - 036/16, 4. August 2016, <https://www.bundestag.de/resource/blob/481516/7dcb58be2a6635c4c38570e1c15327c7/WD-10-035-16-pdf-data.pdf> (Erişim tarihi:17.03.2024), s. 11.

Özetle, Bildirge'nin 27. maddesi gerek BM nezdinden gerekse de bölgesel anlamda metinlerde geniş karşılık bulmuş olsa da gerek bu metinlerdeki düzenlemenin gerekse de uygulamanın yeknesak olduğundan bahsedebilmek mümkün değildir.

IV. Maddenin Koruma Alanı

Kültürel yaşama katılma hakkının kişisel koruma alanının(*persönlicher Schutzbereich*) salt belirli bireyler ya da gruplar ya da uluslar olmadığı tüm insanlık olduğu ifade edilmektedir.¹²⁸ Ancak maddenin içeriğine, diğer bir ifadeyle maddi koruma alanına(*sachlicher Schutzbereich*) bakıldığında ise aslında iki temel haktan bahsedilebileceği görülmektedir: Buna göre birinci paragrafta bireysel ya da kolektif haklar olarak kültürel haklardan bahsedilmekteyken; ikinci paragrafta ise tamamen bireysel bir hak olarak fikri mülkiyetin korunması hakkından bahsedilmektedir.¹²⁹

Kültürün ise tek bir tanımının olamayacağı hem manevi hem de bilim edebiyat, sanat gibi maddi boyutlarının bulunduğu ifade edilmektedir.¹³⁰ Ancak belirtmek gerekir ki kültür, çoğulculukla iç içe geçen bir kavramı ifade etmektedir.¹³¹ Nitekim UNESCO da kararlarında bu hususu vurgulamaktadır. UNESCO 1976 tarihli Herkesin Kültürel Yaşama Katılması ve Katkı Sunmasına Dair Tavsiye Kararında da kültürün sadece elit bir süreç olarak¹³² eserlerin ve bilginin üretilmesini ve onlara erişimi ifade etmediğini, aynı zamanda bilginin kazanımını, bir yaşam boyunca geçirdiği yola dair talebi ve iletişim ihtiyacına

¹²⁸ Ragnar Adalsteinson/Pall Thorhallson, Article 27, in: The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement(Ed: Alfreddson/ Eide), Martinus Nijhoff Publishers, Hague 1999, s. 575-576.

¹²⁹ Melander, , s. 430

¹³⁰ A.g.e

¹³¹ Norman Weiß, Kulturelle Rechte, in: Menschenrechte: Ein interdisziplinäres Handbuch (Ed:Arnd Pollmann/Georg Lehmann), J.B. Metzler Verlag,

¹³² Aynı yönde kültürün elit bir süreç olarak belirli grupların ayrıcalığı için meşru bir kaynağı değil; bir yurttaş hakkı olarak ayrımcılık olmaksızın herkesin katılımını öngördüğüne ilişkin bkz. Weiß , s. 292.

karşılık geldiğini belirtmiştir.¹³³ Ayrıca, İHEB 27’de koruma altına alınan kültürel yaşama katılma hakkı Bildirge’nin başında koruma altına alınan insan onuru ilkesi ile doğrudan bağıntılıdır.¹³⁴

UNESCO’nun düzenlediği 1972 tarihli Helsinki Konferansında kültürün elitler için bir ayrıcalık değil; herkes için gerekli bir ihtiyacı ifade ettiği vurgulanmıştır.¹³⁵

Eide¹³⁶ ise kültürün tanımlanmasında üç tanıma yer vermektedir. Yazara göre kültür;

- Belirli bir insan grubunun sadece ant ve sanat eserleriyle sınırlandırılmaz; kültür insanlığın ortak mirasını ifade etmekte;
- Kültürün bir diğer anlamı ise bilimsel ve sanatsal yaratım olarak tanımlanmakta ve
- Antropolojik yaklaşımla ise kültür, diğerlerinden ayırt edilebilen maddi/manevi bütün aktiviteler olarak da nitelendirilebilmektedir.

Eide, bu noktada “yüksek kültür” (*high culture*) ve düşük kültür(low/folk culture) ayrımını yetersiz bulmaktadır.¹³⁷ Ancak bunun varlığını ve bazı alt kültürler olduğunu da belirtmektedir.

Kültürel hakların sadece ekonomik ve sosyal haklarla bağlantılı olduğu tespiti ise haklı olarak eleştirilmiştir¹³⁸; gerçekten de kültürel yaşama katılma hakkı çoğunlukla medeni ve siyasal haklarla da bağıntılıdır.

¹³³ Adalsteinson/Thorhallson, s. 575 ve 576. Kararın orijinal metni için bkz. <https://drive.google.com/file/d/1U4p7unApGu5Sw3k34CEkBj86dTMAViMe/view> (Erişim Tarihi 13.05.2024)

¹³⁴ A.g.e., s. 575 ve 576.

¹³⁵ A.g.e., s. 591.

¹³⁶ Asbjorn Eide, *Cultural Rights as Individual Human Rights*, in: *Economic Social and Cultural Rights*; Martinus Nijhoff Publishers, s. 230.

¹³⁷ A.g.e.

¹³⁸ Adalsteinson/Thorhallson, s. 577. Benzer bir tespiti ise Melander, maddenin ikinci fıkrasında öngörülen fikri mülkiyet hakkının korunması için yapmaktadır. Bkz. Melander.s. 431.

Yine kültürel yaşama katılma hakkının bazı unsurları bulunmaktadır: Bunlar, kişinin kültürünü ifade etmesi, kendi kültürel yaşamını seçme hakkı, başkasının kültürel tercihi değiştirme hakkı, başkasının kültürüne ve onun bütünlüğüne ve dinamizmine saygı, serbest erişim, ayrımcılık yasağı ve kültürel katılım ve gelişimin korunmasıdır.¹³⁹

Adalsteinnson/Thorhallson'a¹⁴⁰ göre ise kültürel yaşama katılma hakkı en çok ihlal edilen topluluklar ise şunlardır: Yerli dilsek azınlıklar, bölgesel azınlıklar, göçmen azınlıklar, engelliler ve çingeneler ve kadınların "gizli çoğunluğu."

Maddenin içerdiği bir diğer hak olan "bilimsel ilerleyişten faydalanma hakkı" ise gelişime oldukça açık olup sadece doğa ve fen bilimleri için değil; sosyal bilimleri de içine alan bir koruma alanına sahiptir.¹⁴¹ BM Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi'nin 15. maddesinin hazırlık çalışmalarında da belirtildiği üzere, bilim, toplumun gelişmesinin ötesinde bir sosyal veya diğer spesifik amaçla tarif edilemez.¹⁴² Bu hak, devlete ucuz ve güçlü internet, yeni medya teknolojileri sağlama¹⁴³ gibi pozitif yükümlülükler yüklemektedir.¹⁴⁴ Yine Eide¹⁴⁵, buna örnek olarak tıp alanında yeni bir ilaç bulunduğu devletin onu erişilebilir hale getirmesi gerektiğini- finansal kaynakların kısıtlılığı çekincesini de koyarak- belirtmektedir.

Bilimsel ilerleyişten yararlanma hakkının süjesinin kim olacağına ilişkin ise, bilimsel araştırmacıların belirli bir bilim yahut teknoloji

¹³⁹ Bu unsurlar için bkz. Adalsteinnson/Thorhallson, s. 592.

¹⁴⁰ Adalsteinnson/Thorhallson, s. 592.

¹⁴¹ Eide, s. 235.

¹⁴² Bkz. Margaret Weigers Vitullo/ Jessica Wyndham, "Definition the Right to Enjoy the Benefits of Scientific Progress and Its Applications: American Scientics' Perspectives", AAS Science and Human Rights Coalition October, 2013, s. 4.

¹⁴³ Devletler'in ayrıca akademisyen ve yazarların her türlü seminer/konferansa katılımını desteklemesi gerektiği de Ekonomik ve Sosyal Haklar Komitesi'nce belirtilmiştir. Bkz., Eide, s. 238.

¹⁴⁴ Adalsteinnson/Thorhallson, s. 593.

¹⁴⁵ Eide, s. 236.

konusunu araştırmakla sorumlu kişiler olduğu tanımı yapılmıř¹⁴⁶; ancak bunun için gerekli diploma ve unvanların verilmesi ise her devletin kendi takdirine bırakılmıştır.¹⁴⁷ Bilimsel ilerleyişten yararlanmaya ilişkin “yarar” kavramı ile kastedilenin ne olduğu hususunda ise sadece materyal anlamda bir faydadan değil; aynı zamanda bilimsel metodoloji ve araçlardan da bahsedilmektedir. Bilimsel araştırmanın neyi hedeflediği konusunda ise üçlü bir ayrıma gidilmektedir¹⁴⁸: a) *Bilimsel bilgi* b) *Bilimsel haber* c) *Bilimsel ilerleme*. Buradaki ayırım özellikle ilk iki unsur açısından geçerlidir; bilimsel bilgiye erişim herkesin hakkı iken bilimsel haber ya da farkındalık ise çoğunlukla bilim insanlarını ilgilendirmektedir.¹⁴⁹

Bilimsel ilerleyişten faydalanma hakkının odağında ise “akademik özgürlük” yatmaktadır; bu sebeple Üye Devletlerin bilimsel ilerlemeyi sağlamak adına araştırmacılara otonomi sağlaması gerekmektedir.¹⁵⁰ Bu akademik özgürlük ise sadece akademisyenlerin kendi uzmanlık alanı ya da akademik olarak nitelendirilebilecek konularda görüş bildirmesini ifade eden *intramurtal* söylemleri değil; akademisyenlerin politik ve sosyal meselelere dair görüş bildirmesini ve başlıca uzmanlık alanlarının dışına çıkarak genel politika ve sosyal meseleler hususunda da görüşlerini iletmelerini içeren *extramurtal*

¹⁴⁶ Vitullo/ Wyndham, s. 6

¹⁴⁷ Devletlerin bu konudaki takdirleri bazı bölgesel sözleşmelerle kısıtlanmaktadır. Örneğin 1997 tarihli Unesco ile Avrupa Konseyi’nin imzaladığı Avrupa Bölgesinde Yükseköğretimle İlgili Belgelerinin Tanınmasına İlişkin Sözleşme (Lizbon Sözleşmesi), Avrupa kıtasında yükseköğretim kurumlarının verdiği derecelerin ulusal devletlerce tanınmasına ilişkin düzenlemeler içermektedir. Sözleşme’nin tamamı için bkz.

https://denklik.yok.gov.tr/Documents/Mevzuat/Lizbon_Sozlesmesi_Turkce.pdf (Erişim Tarihi 08.04.2024)

¹⁴⁸ Vitullo/ J. Wyndham, s. 6.

¹⁴⁹ Vitullo/ Wyndham, s. 6.

¹⁵⁰ Adalsteinsonn/Thorhallson, s. 594.

söylemleri de ifade etmektedir.¹⁵¹ Bu konu uygulamada özellikle 90'lı yıllarda Afrika özelinde yoğun biçimde tartışılmış; Afrika kıtası bu senelerde üniversitelerin kapatılması, üniversite personelinin sistematik olarak tutuklanması gibi olaylarla gündeme gelmiştir.¹⁵² Üye devletlerden bu noktada yerine getirmesi beklenen diğer bir yükümlülük, akademisyenleri temsil eden topluluklarla etkileşim içinde olmalarıdır.¹⁵³

Ekonomik ve Sosyal Haklar Komitesi, bilimsel ilerleyişin sınırlandırılmasında meşru bir amaç olarak Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi'nin 4. maddesine referans vermektedir.¹⁵⁴ Buna göre toplumun refahı, bir sınırlama sebebi olarak bilimsel ilerleyişin önüne konulabilir. Komite, bu hususu özellikle yaşama hakkı, kişi özgürlüğü ve sağlık hakkını öne çıkararak vurgulamakta ve bu sebeple devletin bazı deneylere dair tedbirler alması gerektiğine dikkat çekmektedir.¹⁵⁵

Son olarak Bildirge'nin 27. maddesinin her türlü kültürel faaliyeti koruma alanında tutmadığını belirtmek gerekmektedir. Buna göre her ne kadar farklı kültürlerle ait olsa da insan hakları ile açıkça bağdaşmayan kültürel uygulamalar (töre cinayetleri, kadın sünneti vb.) bu maddenin koruma alanında olduğu gerekçe gösterilerek hukuken meşru kılınmaz.¹⁵⁶ Diğer bir ifadeyle kültürel haklar, evrensel insan

¹⁵¹ Bu ayrıma ilişkin bkz. Pınar Dikmen, "Intramural-Extramural Söylem Çerçevesinde Akademik Özgürlük ve Güncel AİHM Kararları", *Güncel Hukuk Dergisi*, Şubat 2016, s. 28-30.

¹⁵² Eide,, s. 237. Bkz. Africa Watch Report 1991, Academic Freedom and Human Rights Abuses in Africa, <https://www.hrw.org/report/1991/03/01/academic-freedom-and-human-rights-abuses-africa> (Erişim tarihi: 25.04.2024)

¹⁵³ Eide, s. 237.

¹⁵⁴ Eide, s. 235.

¹⁵⁵ Eide, s. 232.

¹⁵⁶ Bkz. Anne Peters/Elif Aşkin, Internationaler Menschenrechtsschutz- Eine Einführung, Aus Politik und Zeitgeschichte (APUZ 20/2020), s. 6.

haklarının kültürel göreceliğe kurban edilmesine meşru dayanak oluşturamaz.¹⁵⁷

V. Ulusal Bağlamda İHEB'in 27. Maddesinin Karşılığı

İHEB'in 27. maddesinin Türk hukukunda nasıl karşılık bulduğuna ilişkin değerlendirme yapmadan önce karşılaştırmalı hukukta nasıl karşılık bulduğuna ilişkin iki örnek yol gösterici olacaktır. Bu bağlamda 1993 tarihli Rusya Anayasası, 44. maddesinde kültürel hakları güvence altına almakta ve bu haklara ilişkin yükümlülükleri düzenlemektedir.¹⁵⁸ Maddenin yazımında İHEB 27'inci maddenin etkisi ise kolaylıkla fark edilmektedir.¹⁵⁹ Yine Güney Afrika Anayasası 30. maddesinde herkesin dilini ve kültürel yaşama katılmasını güvence altına almış¹⁶⁰, 31. maddesinde ise her türlü kültürel, dini ve dilsel topluluğun özel olarak kültürel yaşama katılma ve birbirleriyle etkileşim içinde bulunma haklarını düzenlemiştir.

¹⁵⁷ Bu hususta oldukça önemli bir inceleme için bkz. Serkan Ekiz, İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecelilik, *İzmir Barosu Dergisi*, Ağustos 2022, s. 15-69.

¹⁵⁸ Rusya Anayasası'nın 44. maddesi şu şekildedir: "Herkesin edebi, sanatsal, bilimsel, teknik ve diğer yaratıcılık ve eğitim verme özgürlüğü güvence altına alınır. Fikri mülkiyet kanunla korunur. Herkes kültürel yaşama katılma ve kültür kurumlarından yararlanma, kültür değerlerine ulaşma hakkına sahiptir. Herkes tarihi ve kültürel mirasın korunmasına özen göstermekle yükümlüdür." Rusya Anayasası'nın bu maddesinin Türkçe çevirisi için Bkz. <http://www.anayasa.gen.tr/rusya.htm> (Erişim tarihi: 17.03.2024)

¹⁵⁹ Adalsteinsson/Thorhallson, s. 590.

¹⁶⁰ Güney Afrika Anayasası'nın maddesinin 30. maddesi şu şekilde Türkçeye çevrilebilir: "Herkes kendi dilini kullanma ve tercihinine göre kültürel yaşama katılma hakkına sahiptir; ancak kimse bu hakkı Temel Haklar Bildirgesi'ne aykırı bir surette icra edemez." Anayasa'nın İngilizce metni için bkz. <https://www.justice.gov.za/legislation/constitution/saconstitution-web-eng.pdf> (Erişim Tarihi: 08.04.2024)

1974 tarihli İsvetç Anayasası, yazar, oyuncu ve fotoğrafçıların hukuken öngörölmüş diğer hükümler uyarınca korunmasına ilişkin hakları olduğunu açıkça düzenlemektedir.¹⁶¹

Kültürel yaşama katılma hakkı, yukarıda belirtildiği üzere beş farklı hakkı içinde barındırmaktadır. 1982 Anayasası sadece 62. maddesinde yabancı ölkelerde çalışan Türk vatandaşlarının kültürel ihtiyaçlarının sağlanmasından bahsetmiş, kültürel yaşama katılma hakkına açıkça yer vermemiştir. 1982 Anayasası, Bildirge'nin 27. maddesinde yer alan kültürel yaşama katılma hakkı dışındaki haklara ise farklı maddelerde yer vermiştir.

Kültürel yaşama katılma hakkının Anayasa'da yer bulmasına ilişkin öneriler ise gerek öğreti gerekse sivil toplum tarafından 2011-2015 arasında TBMM'de yürütölen yeni anayasa çalışmalarında gündeme gelmiştir. Buna göre İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı hazırladığı taslakta¹⁶² yeni anayasa metnine kültürel yaşama katılma hakkının eklenmesini önermiştir.¹⁶³ Bu taslağın gerekçesinde özellikle İHEB'in 27.

¹⁶¹ Bkz. Melander, s. 431.

¹⁶² Bu taslak için bkz. Yeni Anayasa İçin Öneri: Kültürel Yaşama Katılma, Erişme ve Katkı Sağlama Hakkı, İKSV, Mart 2012, <https://www.iksv.org/i/assets/iksv/documents/anayasa.pdf> (Erişim tarihi: 17.03.2024)

¹⁶³ Önerilen madde metni şu şekildedir:

"Herkes kültürel yaşama katılma, erişme ve katkı sağlama hakkına sahiptir. Kültürel yaşam, bireyin ve birey topluluklarının bir dünya görüşü inşa etmelerine aracı olan yaşam tarzları bağlamında, dili, sözlü ve yazılı edebiyatı, müzik ve şarkıları ve diğer sanat dallarını, sözlü olmayan iletişimi, din ve inanç sistemlerini, ayin ve törenleri, spor ve oyunları, üretim yöntemlerini ya da teknolojilerini, doğal ya da insan yapısı çevreleri, besinleri, giysileri, konutları, âdet ve gelenekleri ifade eder. Devlet, kültürel yaşama katılma, erişme ve katkı sağlama hakkını doğrudan ya da dolaylı yollarla engellemekten kaçınır ve bu hakkın üçüncü kişiler tarafından engellenmesini önlemek ve tam anlamıyla hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla her türlü yasal, idari, yargısal ve mali tedbiri alır. Devlet, kültür ürün ve hizmetlerinin varlığını, kültürel demokrasi anlayışı çerçevesinde, temin ve teşvik eder; bunların herkesin fiziksel ve mali açıdan erişilebileceği, toplumun kültürel çeşitliliğine uygun veya uyarlanabilir ve farklı kültürel kimliğe sahip unsurları açısından kabul edilebilir olmasını güvence altına

maddesi ve Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi'nin 15. maddesi ile bu Sözleşme 'ye ilişkin 21 numaralı yorumun dikkate alındığı belirtilmiştir.¹⁶⁴ Aynı dönemde Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'nın (TESEV) hazırlanmış olduğu raporlarda da yeni anayasa metinde kültürel hakların tanınmasına ilişkin öneriler vardır.¹⁶⁵ Yine bu dönemde sivil toplum örgütlerinin ortaklaşa hazırladığı "Sivil Toplum Gözüyle Türkiye Kültür Politikası Raporunda da kültürel hakların yeni anayasa çerçevesinde anayasa metninde yer alması önerilmekteydi.¹⁶⁶

1982 Anayasası'nın 27. maddesinin birinci fıkrası ise herkesin bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama ve yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma yapma hakkını koruma altına almaktadır. Bilim özgürlüğün kurumsal çerçevede kullanılması için başlıca ortam ise üniversitedir.¹⁶⁷ Bu kurumsal çerçevenin korunması için ise Anayasa'nın 130. maddesi, kamu tüzelkişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip üniversitelerin Devlet tarafından kanunla kurulacağını belirtmekte ve bu maddenin üçüncü fıkrasında üniversitelerin, öğretim üyeleri ve yardımcılarının, serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilecekleri ve öğretim elemanlarının görevlerine son verilmesinin ancak kendi organları tarafından kararlaştırılabileceği belirtilerek, 27. maddede belirtilen bilim özgürlüğüne ilişkin güvence

alır ve destekler. Bu hak ancak demokratik toplumda genel refahı yükseltmek amacıyla sınırlanabilir."

¹⁶⁴ Tasarının hazırlanış sürecine ilişkin bkz. Doğan Hızlan, Anayasa'nın Kültürel İçeriği, Hürriyet Gazetesi, 7.5.2012, bkz. <https://www.hurriyet.com.tr/anayasa-nin-kulturel-icerigi-20499519> (Erişim tarihi:27.04.2024)

¹⁶⁵ Bkz. https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Turkiyenin_Yeni_Anayasasına_Dogru.pdf (Erişim tarihi: 08.04.2024)

¹⁶⁶ Raporun tamamı için bkz. Sivil Toplum Gözüyle Türkiye Kültür Politikası Raporu (Haz. Serdar Ada), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

¹⁶⁷ İbrahim Özden Kaboğlu, Özgürlükler Hukuku, İmge Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul 2002, s. 495. Kanadoğlu'na göre üniversiteler dışındaki dersler yüksek sınıflarda bilimsel bir niteliği olsa da bilim özgürlüğüne kapsamına girmez. Korkut Kanadoğlu, Bilim Özgürlüğü, in. Prof. Dr. Zafer Gören'e Armağan, Yetkin Yayınları, Ankara 2018, s. 305 vd.

somutlaştırılmıştır.¹⁶⁸ 1982 Anayasasının 1949 Almanya Bonn anayasasındaki düzenlemeden mülhem¹⁶⁹, gerek 27. madde gerekse 130. maddede, bu hakka, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne aykırı olarak kullanılmayacağı belirterek, anayasaya sadakat kaydı öngörülmüştür.¹⁷⁰ Ancak belirtmek gerekir ki bilim özgürlüğünün sınırlama sebebi olarak “anayasaya sadakat” kavramı, bilim insanına bilimin sınırlarından taşmama yükümü dışında herhangi bir yüküm yüklememekte; bu sebeple, Anayasaya sadakatsiz davranışlara karşı, ancak bu sadakatsizliğin aynı zamanda bilime aykırılık niteliği taşıması olasılığında müdahale edilebilmektedir.¹⁷¹

Nitekim Anayasa Mahkemesi de Anayasa’nın 130. maddesi ve 27. maddesindeki yakın ilişkiye dikkat çekmektedir.¹⁷² Mahkeme bu bağlamda özellikle Anayasa’nın 130. maddesinde belirtilen bilimsel özerklik kavramına büyük bir önem atfetmekte ve bilimsel özerklik kavramıyla üniversite mensuplarının ekonomik, siyasi veya diğer başka yönlerden nüfuz sahibi bulunan kişi ve kurumların baskısı, yönlendirmesi olmadan ve toplumda genel olarak hakim olan düşünce ve kabuller doğrultusunda sonuçlara varmak gibi bir mecburiyet hissetmeden sadece bilimsel ölçütler ve etik kurallarını dikkate alarak

¹⁶⁸ Ancak uygulamada organik açıdan bir yürütme işlemi olduğundan kuşku duyulmayan olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnameleri ile akademisyenlerin, üniversitelerdeki görevine son verildiği gözlenmektedir. Bu durum şüphesiz Anayasa’nın 130. maddesindeki güvenceye aykırıdır. Bu konuda bkz. Tolga Şirin, “Anayasa Hükmünde Kararnameler”, *Güncel Hukuk Dergisi*, Kasım 2016.

¹⁶⁹ Alman Anayasasında sadece öğretme özgürlüğü için geçerli olan anayasaya sadakat kaydı, özellikle Weimar Cumhuriyeti dönemindeki olumsuz tecrübelerden etkilenerek yazılmıştır. Bkz. Esra Atalay, *Bilim Özgürlüğü, İÜHF M C. LXVIII, S. 1-2*, 2010, s. 38.

¹⁷⁰ Tanör, bilim özgürlüğüne ilişkin “anayasaya sadakat” kuralı getirilmesinin, bilim insanı ve sanatçıların 1980-1982 arası “fiili kurucu iktidarın” koyduğu anayasal düzeni, bilim ve sanatın kurallarına kıyasla incelemek zorunda kaldıkları yönündeki eleştirmiştir. Bkz. Bülent Tanör, *İki Anayasa (1961-1982)*, Beta Yayınevi, 3. Tıpkı Bası, İstanbul 1994, s. 171.

¹⁷¹ Bkz. Kanadoğlu, s. 315 vd.

¹⁷² AYM E: 2017/33 K: 2019/20.

araştırma ve yayın yapmalarını ifade etmektedir.¹⁷³ Anayasa Mahkemesi ayrıca bilimsel özerkliği yahut akademik özgürlüğün bilim insanlarının sadece yukarıda da bahsedildiği üzere *intramural*¹⁷⁴ söylemlerini değil, *extramatural* söylemlerini de güvence altına aldığını ve bu söylemlerin cezalandırılmasının ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini tespit etmiştir.¹⁷⁵ Yine Anayasa Mahkemesi, bilim özgürlüğünün kurumsal boyutuna

¹⁷³ AYM E: 2017/33 K: 2019/20.

¹⁷⁴ Anayasa Mahkemesi, yakın tarihli bir kararında milletlerarası hukuk dersinde doğrudan ders ile bağıntısı olmayan siyasi konulara düzenli olarak derste yer verdiği gerekçesiyle hakkında disiplin cezası tesis edilen akademisyen başvuruçunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme söz konusu kararında, uluslararası hukuk dersinin temas ettiği konular itibarıyla siyasi meselelerin odağında olduğunu ve bu anlamda dersin siyasi söylemlerden tamamen soyutlanmasının son derece güç olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme'ye göre öğretim elemanının derste beyan ettiği görüşleri dersin bütünlüğüne bir şekilde katkı sağlıyorsa, söz konusu ifadelerle "kışkırtıcı ve öğrencilerin değer yargılarına aykırı" olsalar dahi katlanılmalıdır. Aksi takdirde bilim özgürlüğünün bir parçası olan öğretme hakkının mevcudiyeti tehlikeye girecek ve bilimsel sorgulamanın veya şüpheciliğin yerini dogmatik bir bakış açısı alacaktır. Bkz. AYM, Hasan Mor, B. No: 2019/20996, 25.5.2022, § 37

¹⁷⁵ AYM Genel Kurulu, Zübeyde Füsün Üstel ve Diğerleri, B. No: 2018/ 17635, 26.07.2019. Söz konusu ihlale konu olan başvuruda bir grup akademisyenin "Bu Suça Ortak Olmayacağız" başlığıyla yayımladığı bildiriye imza veren başvuruçuların terör örgütü propagandası yapma suçundan cezalandırılması nedeniyle ifade özgürlüğünün ihlal edildiği tespit edilmiştir. Karara karşı oy yazan Mahkeme üyeleri Serdar Özgüldür, Burhan Üstün, Muammer Topal ve Rıdvan Güleç ise yukarıda bahsedilen "devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma yasağına" atıfta bulunarak, başvuruçuların ifade özgürlüğünün ihlal edilmediği sonucuna varmışlardır. Ancak karşı oy yazan yargıçların anayasaya sadakat kaydı olarak da nitelendirilebilecek bu sınırlama sebebini "devlete sadakat" olarak nitelendirip, aksi her türlü söylemi hakkın koruma alanında görmemesi, anayasanın öngördüğü sınırlama rejiminden sapan hatalı bir değerlendirmedir.

dikkat çekerek Üniversitelerin kendi işleyişine ilişkin idari kararların alınmasında serbest olması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁷⁶

AYM'nin sanatsal ifade özgürlüğü açısından vermiş olduğu kararlar da bu noktada kültürel yaşama katılma hakkının bir parçası olarak önem kazanmaktadır. *İrfan Sancı* başvurusuna konu olan olayda Sel Yayıncılığın ortaklarından olan başvuru hakkında, sahibi olduğu yayınevi tarafından basılan "Yumuşak Makine" adlı kitap hakkında yirmi ayrı yerinde detaylı bir biçimde eş cinsel ilişkilere yer verildiği, kitap üzerinde çocukların korunması için bir uyarının yer almadığı gerekçesiyle ceza soruşturması açılmış ve sonucunda kovuşturmanın ertelenmesine ve üç yıl denetimli serbestlik hükümlerinin uygulanmasına karar verilmiştir. Mahkeme öncelikle, sanatın serbestçe açıklanması ve yayımlanması özgürlüğünün Anayasa'nın 27. maddesinde özel olarak korunduğunu belirtmektedir. AYM'ye göre Anayasa'nın 26. maddesi ve daha özel olarak da 27. maddesi, bilgi ve fikir edinme ve düşünceleri yayma kapsamında sanatsal ifade özgürlüğünü de içerir ve bu anayasal güvenceler her tür kültürel, siyasi ve sosyal bilgi ve fikrin açıklanmasına, yayılmasına, değiş ve tokuşuna katılma fırsatı yaratır.¹⁷⁷ AYM, eserin sanatsal veya edebî değerinin bulunup bulunmadığının değerlendirmesinde yargı yerlerinin tam bir serbestiye sahip olmadığını ifade ederek, yargı organlarının ifade özgürlüğü alanında yapacakları değerlendirmelerde ifadelerin bağlamlarından koparılmadan incelenmesi uyarısında bulunmaktadır.¹⁷⁸ Mahkeme, müstehcen unsurlar bulunduğu tespit edilen ancak bilimsel, sanatsal veya edebî değeri olduğu ileri sürülen eserlere ilişkin uyuşmazlıklarda sanatsal ve edebî eserlerin gösterilmesi, yayımlanması, dağıtılması ve başkalarına verilmesi sırasında çocukların korunmasına ilişkin tedbirlerin alınıp alınmadığı, tedbir alınmış ise bu tedbirlerin ölçülü olup olmadığının değerlendirilmesi ve bu değerlendirmenin sonucuna göre karar verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁷⁹ Nitekim AYM, derece mahkemelerinin bu yükümlülüğünü yerine

¹⁷⁶ AYM E: 2017/33 K: 2019/20.

¹⁷⁷ AYM İrfan Sancı, B. No: 2014/20168, 26/10/2017, § 55.

¹⁷⁸ AYM İrfan Sancı, § 57.

¹⁷⁹ AYM, İrfan Sancı, B. No: 2014/20168, § 67.

getirmediğinden bahisle ifade, sanat ve özgürlüğünün ihlal edildiğine hükmetmiştir.

Mahkeme yayımlanan şiir kitapları sebebiyle terör örgütü propagandası yapma suçundan cezalandırılma olayında yaptığı değerlendirmede de sanatsal açıklamaların sınırlanmasında kamusal yetki kullanan makamların çok dar bir takdir aralığı olduğunu vurgulamakta ve bazı şiirlerde kamunun bir kesimi için rahatsız edici ifadeler bulunsa da bu ifadelerin, şiirlerin sanatsal doğaları ve kısıtlı etkilerinden kaynaklandığını belirterek, müdahaleyi demokratik toplumda gereksiz görmüştür.¹⁸⁰ Sanatsal ifade özgürlüğü açısından değinilmesi gereken bir diğer başvuru Mehmet Aksoy başvurusudur. Başvuruya konu olan olayda Kars Belediye Meclisi, ülkemizde ve Dünya'da bir daha savaşların olmaması ve kan dökülmemesi adına bir insanlık anıtının yaptırılmasına karar vererek bu doğrultuda ünlü bir heykeltıraş olan başvuru ile anlaşmıştır. Fakat "İnsanlık Anıtının" yapımının ardından çeşitli kesimlerce anıta yönelik bir tepki oluşmuş nihayetinde de Kars Belediye Meclisi'nin. 1/2/2011 tarihli kararı ile heykelin yıkılmasına karar verilmiştir. Derece mahkemelerinin heykelin bulunduğu bölgenin, taşınmaz kültür varlığı niteliği taşıması sebebiyle yıkım işlemini hukuka uygun bulmasına karşılık AYM, heykelin taşınmazda bulunan kültür varlıklarına hangi surette zarar verdiğinin ve heykel yıkılmadan taşınmazdaki kültür varlıklarının korunmasının mümkün olup olmadığının değerlendirilmediğini tespit etmektedir.¹⁸¹ AYM, demokratik bir toplum için büyük önem taşıyan, alenileşmiş olması nedeniyle artık insanlığın fikri servetinin herkese açık bir parçası haline gelen bir sanat eserinin ve dolayısıyla Anayasa tarafından koruma altına alınmış olan sanatsal ifade özgürlüğünün korunması noktasında gösterilmesi gereken hassasiyetin gösterilmediğini belirterek müdahaleyi Anayasa'ya aykırı bulmuştur.¹⁸² Bu noktada son olarak verilecek örnek ise cezâvinde tutuklu bulunan kişinin "*Don Kişot*" isimli eserin iki ciltten oluşan İspanyolca versiyonunun temini talebinin, eserin yabancı dilde olması ve tercüme ettirilememesi

¹⁸⁰ AYM, Fatih Taş [GK], B. No: 2013/1461, 12.11.2014, § 107 ve 108.

¹⁸¹ AYM, Mehmet Aksoy [GK], B. No: 2014/5433, 12.11.2014, § 86.

¹⁸² AYM, Mehmet Aksoy [GK], B. No: 2014/5433, § 89.

sebebiyle reddedilmesine ilişkindir.¹⁸³ AYM, AİHM kararlarına benzer bir doğrultuda, “insanlığın ortak değerleri” ve “Avrupa ortak mirası” kavramlarının altını çizmektedir. Nitekim Mahkeme’ye göre, Avrupa ortak mirasında yer alan, dünyanın hemen hemen bütün dillerine ve birçok kez de Türkçeye çevrilen bir eserin kurum güvenliğini tehlikeye düşürüp düşürmediği denetlenirken daha titiz bir inceleme yapılması gerekir.¹⁸⁴ AYM, insanlığın ortak kültür mirasında olan kitapların denetlenmesi için bütününcün tercüme edilmesi gerektiği ve *Don Kişot*’un kurum güvenliğini tehlikeye düşüren veya müstehcen haber, yazı, fotoğraf ve yorumları kapsayan bir yayın olarak nitelendirilmesinin abesle iştigal olacağını da ifade ederek müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olmaması sebebiyle ifade özgürlüğünün ihlaline karar vermiştir.¹⁸⁵

Kültürün önemli bir parçasını oluşturduğu konusunda kuşku bulunmayan anadil¹⁸⁶ açısından Anayasa Mahkemesi önüne gelen başvurular ise eğitim hakkından ziyade savunma hakkıyla ilgilidir. Bu konudaki kararlar, yargılanan kişilerin kendi anadillerinde savunma yapma taleplerinin reddedilmesi sonucunda verilmiştir. Nitekim İlhan Bayar¹⁸⁷ başvurusuna konu olayda başvuru, savunmasını ana dili olan Kürtçe ile yapmak istemiş fakat bu talebi, Türkçe dilini konuşup anladığı , meramını tam olarak ifade ettiği ve mensup olduğu etnik dilde savunma hakkı talebinin hukuki ihtiyaca dayanmadığı belirtilerek reddedilmiştir.¹⁸⁸ Mahkeme öncelikle, adil yargılanma hakkının, suç isnadı olan kişilerin, mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya

¹⁸³ AYM, Hasan Ataç B. No: 2020/1413, 21.11.2023, § 6.

¹⁸⁴ AYM, Hasan Ataç, § 37.

¹⁸⁵ AYM, Hasan Ataç, § 39 ve 40.

¹⁸⁶ Anayasa hukukumuzda anadil meselesi, henüz 1961 Anayasasının görüşmeleri sırasında dolaylı da olsa gündeme gelmiş ve Temsilciler Meclisinde Anayasa Komisyonunda “milli devlet” ilkesine yönelik tartışmalar sırasında Temsilciler Meclisi üyesi Esat Çağa “milliyetçilik” kavramının sadece Türkçe konuşanlara hasredilemeyeceğini ifade etmiştir. Bkz. Mehmet Utku Öztürk, 1961 Kurucu Meclisi, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 94.

¹⁸⁷ AYM, İlhan Bayar, B. No: 2013/4458, 25.06.2016.

¹⁸⁸ AYM, İlhan Bayar, § 7.

konusamadığı takdirde, bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanma hakkını güvence altına aldığını tespit etmiştir.¹⁸⁹ Buna karşılık AYM, tercüman hakkının sınırlı bir hak olması sebebiyle yalnızca yargılamada kullanılan dili bilmeyen, anlamayan ve konuşamayan kişiler açısından geçerli olduğunu belirterek, Türkçeyi iyi bildiği anlaşılan başvurucunun ana dilde savunma hakkı talebinin reddedilmesini adil yargılanma hakkına aykırı görmemiştir.¹⁹⁰ Bununla birlikte *Abdulcebbar Tekin*¹⁹¹ başvurusu, anadilde eğitime dair kimi tespitleri içermesi açısından önem arz eder. Başvuruya konu olan olayda öğretmen olan başvurucunun üyesi olduğu sendikanın çağrısı doğrultusunda bir ders saatinde, ana dilin ve ana dilde eğitiminin önemini anlatması üzerine disiplin cezasına çarptırılması söz konusudur. Mahkeme müdahaleyi ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmekle birlikte “Ana dilde eğitime yönelik bazı tespitler” başlığı altında önemli saptamalara yer vermiştir. AYM’ye göre “Devletler için dil politikaları, merkezîleşme süreçlerinde hem kültürel hem ulusal kimliklerin dizaynında ve oluşturulmasında büyük önem arz etmiştir. Nitekim merkezîleşen modern devletler ortak bir dil çerçevesinde tüm vatandaşlarını organize etmeyi esas almıştır. Merkezîleşmiş modern devletlerin gerek iletişim gerek siyasi yönden dil ile ilişkisi dil politikalarının belirleyici unsurudur. Belirlenen dil politikaları ise başta zorunlu eğitim olmak üzere devletin her türlü imkânıyla etkili kılınmaya çalışılmaktadır ve genellikle tek dilde eğitim politikası benimsenmektedir.”¹⁹² Mahkeme ayrıca, ana dilde eğitim talebinin devletlerin egemenlik alanında yer alan ve dolayısıyla siyasi

¹⁸⁹ AYM, İlhan Bayar, § 17.

¹⁹⁰ AYM, İlhan Bayar, § 19 ve 26. AYM bu içtihadını ilerleyen yıllarda da devam ettirmiştir. Bkz. AYM, Aycan Özdoğan, B. No: 2013/4841, 25.2.2015; AYM, İsmail Çevik, B. No: 2013/5727, 1.12.2015; AYM, Necmettin Kaçar ve Diğerleri, B. No: 2013/7098, 7.4.2016; AYM, Metin Birdal [GK], B. No: 2014/15440, 22.5.2019; AYM Mehmet Bozhan, B. No: 2014/2797, 23.10.2019, AYM Adle Deniz Sürer ve Diğerleri, B. No: 2015/1655; AYM Remzi Gegez, B. No: 2014/15676, 13.02.2020.

¹⁹¹ AYM, Abdulcebbar Tekin ve Diğerleri, B. No: 2018/561 14.04.2022.

¹⁹² AYM, Abdulcebbar Tekin ve Diğerleri, § 40.

arenada çözümlenmesi gereken siyasi ağırlıkta bir talep olduğunu ifade etmektedir.¹⁹³

İsim hakkı bağlamında da AYM'nin vermiş olduğu önemli kararlar bulunmaktadır. H.K.¹⁹⁴ başvurusuna konu olan olayda, trans bir birey olduğunu ifade eden ve sosyal çevresinde isminin "Derin" olarak bilinip bu ismi kullandığını ileri süren başvurucunun isim değişikliği talebinde bulunması söz konusudur. Buna karşılık derece mahkemesi ise başvurucunun bir kadın ismini almak istemesine rağmen henüz cinsiyet değişikliği ameliyatı olmadığı, cinsiyet değiştirme konusunda tam kararlı bir düşüncesinin bulunmadığı ve talep ettiği şekliyle isminin değiştirilmesi hâlinde toplumda yanlış algıların oluşabileceği gerekçesiyle talebin reddine karar vermiştir.¹⁹⁵ İsim hakkının özel hayata saygı hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden Mahkeme, Anayasa'nın 20. maddesinin, kişilerin isimleri üzerinde tasarrufta bulunmasının gerekli olduğu durumlarda geniş yorumlanmasını ve bireyin varlığına veya kimliğine ilişkin önemli haklar ya da hukuksal çıkarlar söz konusu olduğunda takdir yetkisinin daha dar olduğunu ve bu alanlara yönelik müdahaleler için özellikle ciddi nedenlerin aranması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹⁶ AYM, derece mahkemesinin isim değişikliğiyle ilgisi bulunmayan ve Türk Medeni Kanunu'nun 40. maddesinde¹⁹⁷ düzenlenen cinsiyet değişikliği

¹⁹³ AYM, Abdulcebbar Tekin ve Diğerleri, § 43.

¹⁹⁴ AYM, H.K. [GK], B. No: 2019/42944, 17/6/2021.

¹⁹⁵ AYM, H.K. [GK], § 11.

¹⁹⁶ AYM, H.K. [GK], § 37 ve 38.

¹⁹⁷ İlgili madde cinsiyet değişikliği yapılmasının ardından nüfus sicilinde gerekli değişikliklerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır: "Cinsiyetini değiştirmek isteyen kimse, şahsen başvuruda bulunarak mahkemece cinsiyet değişikliğine izin verilmesini isteyebilir. Ancak, izin verilebilmesi için, istem sahibinin onsekiz yaşını doldurmuş bulunması ve evli olmaması; ayrıca transeksüel yapıda olup, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunluluğunu (...)2 bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmî sağlık kurulu raporuyla belgelemesi şarttır. Verilen izne bağlı olarak amaç ve tıbbî yöntemlere uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı gerçekleştirildiğinin resmî sağlık kurulu raporuyla doğrulanması hâlinde, mahkemece nüfus sicilinde gerekli düzeltmenin yapılmasına karar verilir."

ameliyatının yapılmamış olması sebebiyle başvurusunun talebini reddetmesini, ilgili ve yeterli gerekçe olmaması sebebiyle Anayasa'ya aykırı bulmuştur.¹⁹⁸ AYM, evlenen kadının kocasının soy adını kullanmak zorunda kalarak sadece kendi soy adını kullanamamasını, kadının evlendikten sonra kocasının soyadını almasının ailenin ortak bir soyadına sahip olmasını mümkün kılan tek seçenek olmaması ve kadın ve erkek arasında kurulla öngörülen farklı muamelenin nesnel ve makul bir temele dayanmaması sebebiyle eşitlik ilkesine aykırı bulmuştur.¹⁹⁹

İHEB'in 27. maddesinde öngörülen herkesin maddi ve manevi çıkarlarının korunmasını isteme hakkı; kısaca fikri mülkiyet hakkı 1982 Anayasası'nın "mülkiyet hakkı" başlıklı 35. maddesinin koruma alanında da yer almaktadır. Bu hususun Anayasa Mahkemesi'nce tespiti ise kolay olmamış²⁰⁰; Mahkeme 1961 Anayasası dönemindeki içtihadında fikri hakların mülkiyet hakkının koruma alanında olmadığı tespitinde bulunmuştur.²⁰¹ Somut norm yolu ile Mahkeme'nin önüne gelen bu davada davanın anayasaya aykırılık iddiasında bulunan tarafların gerek Alman hukukunda gerekse İsviçre hukukunda mülkiyet hakkının nasıl algılandığına ilişkin değerlendirmelerde bulunduğu ve yine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile İnsan Hakları Evrensel

¹⁹⁸ AYM, H.K., [GK], § 46.

¹⁹⁹ AYM, E.2022/155, K.2023/38, 22/02/2023. Bu noktada değinmeden geçemeyeceğimiz bir diğer husus, çağımızda bir yargıç tarafından yazıldığına inanılması güç olan karşı oya ilişkindir. Uzun yıllardır süren kadın mücadelelerinin sonucunda elde edilen toplumsal eşitlik anlayışına rağmen hala bir AYM kararının karşı oyunda, "ailede kadın/erkek eşitliğinin modern hurafelerden birisi" olduğu yazılabilmektedir. Bu denli hukuk ve etik dışı bir yaklaşımın en üst yargı mercii olan AYM kararında karşı oy olarak yazılabilmesi ülkemizdeki hukuk kültürünün en azından belirli bir bölümünü temsil etmesi açısından endişe vericidir.

²⁰⁰ Fikri mülkiyet hakkına ilişkin AYM kararlarındaki bu tarihsel gelişim için bkz. Burak Gemalmaz, "Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Usulünde Mülkiyet Hakkının Uygulanabilirliği Meselesi I: AYM Kararlarının Mülkiyet Hakkının Mevcudiyetinin Dayanağı Olarak Uluslararası Hukuka Açıklık Açısından Eleştirel Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı*, Cilt 32/2015, Kasım 2016, s. 379-401.

²⁰¹ Bkz. AYM E:1967/10 K: 1967/49.

Bildirgesi'ne referans verdikleri gözlenmektedir.²⁰² Kararda Mahkeme'nin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne yönelik yorumu da özellikle vurgulanmalıdır. Mahkeme, mülkiyet hakkının fikri haklardan farkını vurgularken, Bildirge'nin mülkiyet hakkını 17. maddede düzenlediği, oysa kişilerin kendi yaratıcısı olduğu eserlerden doğan fikri haklarının ise Bildirge'nin 27. maddesinde ayrıca düzenlendiğini belirtmiştir. Mahkeme'ye göre İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si, mülkiyet hakkının "mal ve mülk sahibi olma" deyimi ile, maddî şeylere özgü niteliğini belirtmiş, fikrî hakları ise, "türlü ilim, edebiyat veya sanat eserlerinden mütevellit manevî ve maddî menfaatlerin korunması hakkı" olarak ayrıca düzenlemiştir.²⁰³ Anayasa Mahkemesi de bu tespitlerin ışığında 1961 Anayasası'nın 36. ve 21. maddeleriyle söz konusu beyannameye koştur bir düzenlemeye yer verdiğini belirtmiştir. Mahkeme'nin kararında özellikle bilim ve sanat özgürlüğüne dair tespitleri de dikkat çekicidir. Buna göre 1961 Anayasası'nda Bildirge'nin 27. maddesinin 1 sayılı bendindeki ilkenin benzeri olan esasların alındığı görülmektedir. Mahkeme, devamında kişinin yaratıcısı olduğu eserlerin üzerindeki fikri haklarının bilim ve sanat özgürlüğünün parçası olduğunun kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Mahkeme'ye göre yayma ve her türlü araştırmayı bir temel hak olarak belirten Anayasa'nın bu faaliyetler sonucu meydana gelen fikir ürünleri üzerinde hiçbir hak tanımamış olduğunu söylemek mümkün değildir.²⁰⁴ Ancak bu noktada da kanun koyucunun takdir yetkisi bulunmaktadır. Mahkeme, daha sonra anayasaya aykırılığı ileri sürülen 10 Mart 1926 tarihli İhtara Beratı Kanununun 3. maddesinin, bu hükmün yorumlanmasına yer olmadığını açıklayan Kurucu Meclisin 8.5.1961 günlü ve 51 sayılı kararının verdiği anlam içerisinde, anayasaya aykırılık iddiasını reddetmiştir. Çünkü Mahkeme'ye göre 51 sayılı Kurucu Meclis kararı; kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan Anayasa hükmüne

²⁰² Günümüzde ise Federal Alman hukukunda fikri haklar da 1949 Almanya Bonn Anayasası'nın 14. maddesinde düzenlenen mülkiyet hakkının koruma alanına dahildir. Bkz. Michael Antoni, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Kommentar zum Art. 14 GG, in: Grundgesetz-Kommentar, (Hrsg: Dieter Hömig), Nomos Verlag, Baden-Baden 2013, s. 202, prg. 4.

²⁰³ Bkz. AYM E:1967/10 K: 1967/49.

²⁰⁴ Bkz. AYM E:1967/10 K: 1967/49.

uygun olarak yapılmış, halâ hukukî değeri olan ve uygulanması zorunlu bulunan bir yasama tasarrufudur.²⁰⁵ Çoğunluk görüşüne yazılmış karşı oy²⁰⁶ gerekçesi ise esasen dava konusu maddenin anayasaya uygunluğunu onaylıyor ancak Mahkeme'nin gerekçesinin hatalı olduğunu belirtmekteydi. Bu karşı oy gerekçesine göre İHEB 27. madde ve 1961 Anayasası'nın 36. maddesinde korunan sadece sanat özgürlüğüdür. Bu yargıçlar ise İHEB'in 27. maddesinin ikinci fıkrasının fikri mülkiyet hakkını dahi düzenlemediğini öne sürmüşler; bir an bunun doğru olduğu varsayılsa bile bu durumun 1961²⁰⁷ Anayasası'nın 36. maddesinin yorumu açısından bir dayanak olamayacağını belirtmişlerdir. Ancak bu yargıçlar, karşılaştırmalı hukuk öğretisini de göz önünde bulundurarak mülkiyet hakkının koruma alanının medeni hukuktaki mülkiyet kavramının sınırlarını çok aştığı ve malvarlığına dahil olan bütün hakları kapsadığını ifade etmişler; ancak dava konusu kanunda bu hakka yapılan sınırlamanın meşru bir amaca (halk sağlığı) dayandığını ve bu amacın da tartımda bireyin hakkına üstün tutulması gerektiğini belirtmişlerdir.²⁰⁸

Anayasa Mahkemesi 2008 senesinden itibaren ise fikri hakların da mülkiyet hakkının koruma alanında olduğunu kabul etmeye başlamıştır.²⁰⁹ Ancak bu kararında daha önceki içtihadından niçin saptığını gerekçelendirmemiş; sadece mülkiyet hakkının konusunu, maddi ve gayri maddi malların oluşturduğunu, fikri ve sınaî mülkiyet

²⁰⁵ Gemalmaz'ın da haklı olarak belirttiği üzere Mahkeme'nin esas denetiminde vardığı sonuç ne kadar tartışmalı olursa olsun, kararın gerekçesinde yapılan tartışmalar karar tekniği açısından örnek teşkil etmektedir. Bkz. Gemalmaz, s. 396. knr. 43.

²⁰⁶ Karara, üyeler İhsan Keçecioğlu, Hakkı Ketenoglu, İhsan Ecemiş, Recai Seçkin, Feyzullah Uslu ve Fazlı Öztan karşı oy yazmıştır.

²⁰⁷ AYM, kültürel mirasın korunması amacını ise mülkiyet hakkının meşru amaçları arasında görmektedir. Nitekim Mahkemeye' göre kültür varlıklarının korunması ve gerek duyulduğunda müzelere alınıp korunmasının sağlanması kamu yararına dayalı meşru bir amaç teşkil etmektedir. Bkz. AYM, Arif Güven, B. No: 2014/13966, 15.02.2017, § 56.

²⁰⁸ Bkz. AYM E:1967/10 K: 1967/49.

²⁰⁹ Bu içtihat değişikliğinin gözlemlendiği ilk karar için bkz. AYM E:2004/3 K:2008/47.

hakların ise gayri maddi mallar kapsamında yer aldığını ifade etmiştir.²¹⁰ Mahkeme, bu tutumunu günümüze dek düzenli olarak göstermektedir.²¹¹

Kültürel ve tarihi mirasın korunması hakkı açısından AYM'nin tutumu yukarıda izah edilen AİHM kararına benzer doğrultudadır. Tarihi eser niteliğinde olan taşınmazının kamulaştırılması ve bir proje kapsamında restore edilmesiyle Anayasa'nın "Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması" kenar başlıklı 63. maddesinin ihlal edildiğinin ileri sürüldüğü bireysel başvuruda Mahkeme, "Anayasa'nın 63. maddesinde bireysel bir hak düzenlemesi yer almadığı gibi AİHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokollerden herhangi birinde de tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması hakkı yer almamaktadır."²¹² diyerek başvuruyu konu bakımından yetkisizlik sebebiyle kabul edilemez bulmuştur.

SONUÇ

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 27. maddesi esasen kültürel yaşama katılım hakkını düzenlese de maddenin koruma alanında bulunan birçok farklı hak sebebiyle çok sayıda birbirinden farklı hukuki belge ve uyumsuzluğa kaynaklık etmektedir. Maddede yer verilme de maddenin koruma alanı ile kesişimi hiçbir zaman inkâr edilemeyecek azınlıkların hakları, sanatsal ifade özgürlüğü, özel hayatın korunması, günümüzde de özellikle akademik özgürlükler bağlamında sıklıkla tartışılan bilimsel ilerleyişten faydalanma hakkı, bağımsız bir hak niteliği artık kuşku götürmeyen fikri mülkiyet hakkı, bunlardan bazılarıdır. Kültürel yaşama katılım hakkı ve bu hakla doğrudan ilgili olan diğer hakların uluslararası insan hakları belgelerinde tanındığı ve yıllar içerisinde genişleyip önem kazandığı da görülmektedir.

²¹⁰ AYM'nin bu alandaki içtihat değişimi ise başta AİHM içtihadı olmak üzere evrensel insan hakları hukukunun mülkiyet hakkına yüklediği anlam ile uyumludur. Karara dair değerlendirme için bkz. Gemalmaz, s. 396.

²¹¹ Örneğin AYM E: 2013/114 K: 2014/184; AYM E:2014/177, K: 2015/49. Mahkeme'nin bireysel başvuru yolunda patent talebinin reddi sebebiyle fikri mülkiyet hakkının ihlal edilip edilmediğini incelediği bir karar için ise bkz. AYM, Novartis AG, B. No: 2015/11867, 14.11.2018.

²¹² AYM, Hayrettin Aktaş, B. No: 2013/1205, 17.09.2013, § 59.

AİHM da önüne gelen birçok başvuruda Sözleşmedeki haklar ile kültürel haklar arasında bir ilişki olduğunu kabul etmektedir. Sanatsal ifade özgürlüğü ve bilim özgürlüğüne ilişkin birçok başvuru aynı zamanda, bilimsel ve sanatsal gelişmelere katılıp bunlardan yararlanabilme açısından kültürel yaşama katılım hakkı ile doğrudan bağlantılıdır. Nitekim AİHM, bu noktadaki başvurularda Avrupa ortak kültürü²¹³ ve Avrupa fikir birliği gibi kavramların önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, azınlıkların kültürel hakları söz konusu olduğunda toplayıcı özgürlük olan özel hayata saygı hakkı ile ayrımcılık yasağı da devreye girmektedir. Kültürel mirasın korunması hakkı açısından ise Mahkeme, yapılan başvuruları konu bakımından kabul edilemez bulsa da bu noktada açık kapı bırakarak bir içtihat değişikliğinin işaretini vermiştir.

Türk hukukunda ise doğrudan kültürel haklara ilişkin bir düzenlemeye bir istisna dışında yer verilmemiş; ancak İHEB'in 27. maddesinde yer alan bilimsel ilerleyişten faydalanma hakkı yahut fikri mülkiyet hakkına ilişkin düzenlemeler doğrudan İHEB metnindeki karşılıklarıyla olmasa da düzenlenmiş; bunların Bildirge'deki anlamlarını bulması ise yargının zaman içinde verdiği kararlar yolu ile olmuştur. Bu noktada AYM'nin vermiş olduğu kararlar önem kazanmaktadır. Önceleri fikri hakları mülkiyet hakkı kapsamında görmeyen AYM, ardından tutumunu değiştirmiştir. AİHM kararlarına benzer bir doğrultuda AYM de sanatsal ifade özgürlüğü ya da bilim özgürlüğü başvurularında kültürel haklar arasında bir bağlantı olduğunu değerlendirmiş ve "insanlık ortak kültürel değerleri" ile "Avrupa ortak kültürü" kavramlarından söz etmiştir. Bununla birlikte AYM'nin kültürel mirasın korunması hakkını tanımak noktasında çekingen davrandığı ve AİHM'in istekli tavrına benzer bir tavır sergilemediği görülmektedir.

²¹³ Bu noktada AİHM, yine de özellikle sanatsal ifade özgürlüğü açısından siyasi ifade özgürlüğüne kıyasla daha az koruyucu bir tutum sergilediği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu eleştiri için bkz. Karan, s. 15.

ZUSAMMENFASSUNG

Art.27 der Allgemeinen Erklärung der Menschenrechte (AEMR) erkannte die Teilnahme am kulturellen Leben als ein Menschenrecht an. Der Schutzbereich dieses Rechts im Art. 27 umfasste nicht nur die Teilnahme an kulturellen Aktivitäten, sondern auch die künstlichen Freiheiten, wissenschaftliche Fortschritte und sowie das geistliche Eigentum. Diese detaillierte Vorschrift des Recht auf die Teilnahme am kulturellen Leben wurde sowohl in den universellen Menschenrechtspakten wie die Internationalen Pakt über wirtschaftliche, soziale und kulturelle Rechte (UN Sozialpakt) als auch in der regionalen Menschenrechtskonventionen wie die Afrikanische Menschenrechtscharta aufgenommen. Darüber hinaus erwähnte auch die Europäische Gerichtshof für Menschenrechte in vielen Fällen die kulturellen Rechte der Beschwerdeführern, obwohl die EMRK keine einschlägige und ausdrückliche Regelung zur Teilnahme am kulturellen Leben enthielt. Insofern hat Art 27 der ÄMR auch im nationalen Kontext einen Niederschlag gefunden. Als ein Beispiel sehen die russische Verfassung und die Verfassung der Republik von Südafrika ausdrücklich die kulturellen Rechte vor. Demgegenüber kodifizierte sich das Recht auf die Teilnahme am kulturellen Leben nicht in den türkischen Verfassungen, welche die einige Dimensionen dieses Rechts wie die Wissenschaftsfreiheit oder Kunstfreiheit im Lichte der Meinungsäußerungsfreiheit geschützt haben. Jedoch konnte das türkische Verfassungsgericht in seiner Judikatur im Wege der Verfassungsbeschwerde die Verbindung dieser Rechten mit kulturellem Erbe oder kulturellen Werten herstellen.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Peer-Review: Externes Peer-Review-Verfahren.

Interessenkonflikt: Der/die Autorinnen unterliegt/unterliegen keinem Interessenkonflikt.

Finanzielle Unterstützung: Der/die Autorinnen erklärt/en, dass diese Studie keine finanzielle Unterstützung erhalten hat.

KAYNAKÇA

KİTAP ve MAKALELER

- ADALSTEINSON R./ Thorhallson P, Article 27, in: The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement(Ed: Gudmundur Alfreddson/ Asbjorn Eide), Martinus Nijhoff Publishers, Hague 1999.
- AFRICA Watch Report 1991, Academic Freedom and Human Rights Abuses in Africa, <https://www.hrw.org/report/1991/03/01/academic-freedom-and-human-rights-abuses-africa> (Erişim Tarihi: 25.04.2024)
- AKBULUT O., Resmi Dil ve Anayasalarda Düzenlenişi, TBB Dergisi 2012 (102), s. 115-148.
- ANTONI M., Kommentar zum Art. 14 GG, in: Grundgesetz-Kommentar, (Hrsg: Dieter Hömig/), Nomos Verlag, 11. Auflage, Baden-Baden 2013.
- ATALAY, E., "Bilim Özgürlüğü", İÜHFM C. LXVIII, S. 1-2, 2010, s. 3-42.
- AYBAY, R., İnsan Hakları Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.
- Böhm/Katheder: Grundkurs Menschenrechte: Die 30 Artikel der Allgemeinen Erklärung der Menschenrechte- Kommentare und Anregungen für die politische Bildung, Art.27.
- BYCHAWSKA-SINIARSKA, D., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması, Avrupa Konseyi, 2018.
- CHABAS W., The Universal Declaration of Human Rights: The Travaux Préparatoires, Publisher:Cambridge University Press, London 2003.
- CUNHA CRUZ, J.C.d, The Impact Of the Inter-American Human Rights System, (Ed: Julia Cortez da Cunha Cruz), Oxford University Press 2024.

- ÇELİKTAŞ TÜRK BAY, Ö., Kültürel Mirasın Korunmasının İnsan Hakları Hukuku ile İlişkisi ve Kültürel Miras Hakkı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:3 Sayı:2 2021, s. 1443-1481.
- DİKMEN P, Intramural-Extramural Söylem Çerçevesinde Akademik Özgürlük ve Güncel AİHM Kararları, Güncel Hukuk Dergisi, Şubat 2016, s. 28-30.
- EKİZ, S., İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecelilik, İzmir Barosu Dergisi, Ağustos 2022, s. 15-69.
- EIDE A., Cultural Rights as Individual Human Rights, in: Economic Social and Cultural Rights; Martinus Nijhoff Publishers.
- GEMALMAZ B., Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Usulünde Mülkiyet Hakkının Uygulanabilirliği Meselesi I: AYM Kararlarının Mülkiyet Hakkının Mevcudiyetinin Dayanağı Olarak Uluslararası Hukuka Açıklık Açısından Eleştirel Değerlendirilmesi, Anayasa Yargısı, Cilt 32/2015, Kasım 2016, s. 379-401.
- GÖKLER A.M., "Kültürel ve Tarihi Mirasın Korunması Hakkı Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Ahunbay v. Türkiye Kararı", İnsan Hakları Dergisi 3. Sayı, 30-33.
- GRABENWARTER C., Europäische Menschenrechtskonvention, C.H Beck, 3. Auflage.
- GRONI C., Das Menschenrecht auf Teilnahme kulturelles Leben: Inhalt, Grenzen und Justitiabilität Boorberg Verlag 1. Auflage 2007.
- HIZLAN D. Anayasa'nın Kültürel İçeriği, Hürriyet Gazetesi, 7.5.2012. (<https://www.hurriyet.com.tr/anayasa-nin-kulturel-icerigi-20499519> (Erişim tarihi:27.04.2024))
- IPSEN, J., Staatsrecht II- Grundrechte, Franz Verlag Vahlen, München, 2012.
- KABOĞLU İ. Ö., Özgürlükler Hukuku, İmge Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul 2002.

KANADOĞLU K., Bilim Özgürlüğü, Prof. Dr. Zafer Gören'e Armağan, Yetkin Yayınları, Ankara 2018, s. 305-318.

KARAN, U., İfade Özgürlüğü-Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-2, Avrupa Konseyi, Şubat 2019.

MELANDER G., Article 27, in: The Universal Declaration of Human Rights: A Commentary (ed: Eide/Afredsson/Melander Rehof/Rosas/Swineheart, Scandanavian University Press, Oslo 1992, 2. Opplag.

ODELLO M., The Right to Take Part to Cultural Life: General Comment No:21 of the United Nations Committee On Economic, Social and Cultural Rights, Anuario Espanol De Derecho Internacional, Vol 27, 2011, s. 493-521.

ÖZTÜRK, M.U, 1961 Kurucu Meclisi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2016.

PETERS A./ Aşkin A., Internationaler Menschenrechtsschutz- Eine Einführung, Aus Politik und Zeitgeschichte (APUZ 20/2020), s. 4-10.

POLAT Akgün, D., Sanat Özgürlüğü, Oniki Levha Yayıncılık İstanbul 2020.

RICHTER/LÜCKEN EMRK/GG: Konkordanzkommentar zum europäischen und deutschen Grundrechtsschutz, Band I, Mohr Siebeck Verlag.

SALDIRIM M., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Fikri Mülkiyetin Korunmasına İlişkin Anheuser – Bush Inc. v. Portugal Kararının Analizi, Ankara Barosu Dergisi, 26 Nisan Dünya Fikri Mülkiyet Günü Özel Sayısı, s. 133-148.

SEBASTIAN S., Geistiges Eigentum als europäisches Menschenrecht: Zur Bedeutung von Art. 1 des 1. Zusatzprotokolls zur EMRK für das Immaterialgüterrecht, GRUR Int 2013.

SHAVER/SGANGA The Right to Take Culturel Life: On Coyrights and Human Rights Winconsin Law Review, Vol. 27, No. 4.

STAMATOPOULOU E., *Cultural Rights in International Law*, Martinus/Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2007.

Sivil Toplum Gözüyle Türkiye Kültür Politikası Raporu (Haz. Serdar Ada), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

ŞİRİN T., *Anayasa Hükümünde Kararnameler*, Güncel Hukuk Dergisi, Kasım 2016.

ŞİRİN T., *Türkiye’de Düşüncenin Tutsaklığı -II (İfade Özgürlüğünün Yeşili)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2021.

TANÖR, B., *Tanör, İki Anayasa (1961-1982)*, Beta Yayınevi, 3. Tıpkı Bası, İstanbul 1994.

UYAR L.(derleyen), *Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi(1981-2006)*, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

UYGUN O., *Devlet Teorisi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2022.*

UYGUN O., *Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi, Anayasa Yargısı 20*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayını.

UZUNPINAR, Ç. S., *Anayasa Hukuku Açısından Kültürel Mirasın Korunması, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2023.*

WEIGERS VITULLO M./ Wyndham J.,” *Definition the Right to Enjoy the Benefits of Scientific Progress and Its Applications: American Scientics’ Perspectives”*, AAS Science and Human Rights Coalition October 2013.

WEIß N., *Kulturelle Rechte*, in: *Menschenrechte: Ein interdisziplinäres Handbuch*(Ed: Arnd Pollmann/Georg Lehmann), J.B. Metzler Verlag.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

Ahunbay ve Diğerleri v. Türkiye, B. No: 6080/06, 21.06.2016.

- Akdaş v. Türkiye, B. No: 41056/04, 10.02.2010.
- Anheuser v. Busch/Portekiz, B. No: 73049/01, 11.01.2007.
- Anheuser v. Busch/Portekiz, B. No: 73049/01, 11.01.2007.
- Belçika Dil Davası v. Belçika ([GK], B. No: 1474/12. 9/2/1967.
- Burghartz v. İsviçre, B. No. 162/1390, 22.2.1994.
- Buckey v. Birleşik Krallık, B. No: 20348/92, 29.09.1996.
- Die Frisen v. Almanya, B. No: 65480/10.
- G. ve E. v. Norveç, B. No.9278/81; 9415/81.
- Kaos GL v. Türkiye, B. No: 4982/07, 22.11.2016.
- Khurshid Mustafa ve Tarzibachi v. İsveç, B. No: 23883/06, 16.12.2008.
- Kıbrıs v. Türkiye, , B. No: 25781/94, 10.5. 2001.
- Noack ve Diğerleri v. Almanya, B. No: 46346/99, 20.05.2000.
- Smith Kline and French Laboratories Ltd v. Hollanda, B. No: 12633/87, 04.10.1990.
- Sterjna v. Finlandiya, B. No: 18131/91, 25.11.1994.
- Sylogos Ton Athinaion v. Birleşik Krallık, B. No: 48259/15, 31.05.2016.
- Ünal Tekeli v. Türkiye, B. No: 29865/96, 16.11.2004.

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

- E: 2013/114 K: 2014/184
- E: 2017/33 K: 2019/20.
- E:1967/10 K: 1967/49.
- E:2004/3 K:2008/47.
- E:2014/177, K: 2015/49.

Abdulcebbar Tekin ve Diğerleri, B. No: 2018/561 14.04.2022.

Adle Deniz Sürer ve Diğerleri, B. No: 2015/1655.

Arif Güven, B. No: 2014/13966, 15.02.2017.

Aycan Özdoğan, B. No: 2013/4841, 25.2.2015.

Fatih Taş [GK], B. No: 2013/1461, 12.11.2014.

H.K. [GK], B. No: 2019/42944, 17/6/2021. E.2022/155, K.2023/38,
22/02/2023.

Hasan Ataç B. No: 2020/1413, 21.11.2023.

Hasan Mor, B. No: 2019/20996, 25.5.2022.

Hayrettin Aktaş, B. No: 2013/1205, 17.09.2013.

İlhan Bayar, B. No: 2013/4458, 25.06.2016.

İrfan Sancı, B. No: 2014/20168, 26/10/2017.

İsmail Çevik, B. No: 2013/5727, 1.12.2015.

Mehmet Aksoy [GK], B. No: 2014/5433, 12.11.2014.

Mehmet Bozhan, B. No: 2014/2797, 23.10.2019.

Metin Birdal [GK], B. No: 2014/15440, 22.5.2019.

Necmettin Kaçar ve Diğerleri, B. No: 2013/7098, 7.4.2016.

Novartis AG, B. No: 2015/11867, 14.11.2018.

Remzi Gegez, B. No: 2014/15676, 13.02.2020.

Zübeyde Füsun Üstel ve Diğerleri, B. No: 2018/ 17635, 26.07.2019

DİĞER KARARLAR

BVerfG, 1,208.

ULUSLARARASI ve BÖLGESEL BELGELER

Afrika İnsan Hakları Şartı

Amerika İnsan Hakları Bildirgesi

Amerikan Haklar ve Ödevler Bildirgesi

Arap Birliği İnsan Hakları Şartı

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

Avrupa Sosyal Haklar Şartı

Bölgesel/Azınlık Dilleri Şartı

Genel Kurulunda Uluslararası İşbirliği'ne İlişkin Genel İlkeler Bildirgesi'ni

Her Türlü Ulusal, Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıkların Haklarına Dair Bildirge

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

İnsan Hakları Komitesi, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesine Dair 23. Numaralı Genel Yorum

UNESCO, Herkesin Kültürel Yaşama Katılması ve Katkı Sunmasına Dair Tavsiye Kararı

İNTERNET KAYNAKLARI

https://denklik.yok.gov.tr/Documents/Mevzuat/Lizbon_Sozlesmesi_Turkce.pdf (Erişim Tarihi 08.04.2024)

<https://drive.google.com/file/d/1U4p7unApGu5Sw3k34CEkBj86dTMaViMe/view> (Erişim Tarihi 13.05.2024)

<https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>
(Erişim Tarihi: 10.03.2024)

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020100953bm_50.pdf
(Erişim Tarihi 08.04.2024)

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020100953bm_50.pdf
(Erişim Tarihi 08.04.2024)

<https://insanhaklariizleme.org/vt/mfhandler.php?file=Amerikan%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20ve%20%C3%96devleri%20Bildirisi.doc&table=yayin&field=dosya&pageType=view&key1=531>
Erişim Tarihi (08.04.2024)

- <https://www.bundestag.de/resource/blob/481516/7dcb58be2a6635c4c38570e1c15327c7/WD-10-035-16-pdf-data.pdf>
(Erişim tarihi: 17.03.2024),
- https://www.culturalpolicies.net/wpcontent/uploads/2019/10/ECHR_Research_report_cultural_rights_ENG.pdf<http://www.anayasa.gen.tr/rusya.htm> (Erişim tarihi: 17.03.2024)
- <https://www.eschr-net.org/caselaw/2010/sandra-lovelace-v-canada-communication-no-241977-canada-300781-un-doc-ccprc13d241977>
(Erişim Tarihi: 16.04.2024)
- <https://www.hrw.org/report/1991/03/01/academic-freedom-and-human-rights-abuses-africa> (Erişim tarihi: 25.04.2024)
- <https://www.hrw.org/report/1991/03/01/academic-freedom-and-human-rights-abuses-africa> (Erişim tarihi: 25.04.2024)
- <https://www.hurriyet.com.tr/anayasa-nin-kulturel-icerigi-20499519>
(Erişim tarihi:27.04.2024)
- <https://www.iksv.org/i/assets/iksv/documents/anayasa.pdf>
(Erişim tarihi: 17.03.2024)
- <https://www.justice.gov.za/legislation/constitution/saconstitution-web-eng.pdf> (Erişim tarihi: 08.04.2024)
- <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/2006/en/39826>
(Erişim Tarihi 08.04.2024)
- <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1994/en/26900General>
(Erişim Tarihi 08.04.2024)
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf> (Erişim Tarihi 06.04.2024)
- https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Turkiyenin_Yeni_Anayasasina_Dogru.pdf (Erişim tarihi: 08.04.2024)
- https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_Turkish.pdf
(Erişim Tarihi 10.03.2024)
- <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (Erişim Tarihi: 03.05.2024)

